

שריותא ד"תולעים הנמצאים בדגים" בתוך הבשר או בין העור והבשר

לכבוד ידידי הרב הגאון הצ' המפורסם מורה"ר ר' טוביה ווייס שליט"א דומו"ץ בעיר אנטווערפן יצ"ו

אחרי דרך מכוא השלום למעב"ג הנני כעת לקיים הבטחתי שלפני זמן זמנים טובא לכתוב בירור ע"ד תולעי הדגים המצויים לרוב כהיום כמעט בכל דגי הים. והגם דבש"ס ושו"ע מכואר תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג או בין עורו לבשרו מותרים כל זמן שלא פירשו, מ"מ נתעורר לאחרונה ספק בענין זה באשר חכמי העמים ביררו הדרך איך מחהוה התליעה הזאת שלפנינו בתוך הדגים, ולפי דבריהם התולעת שאנו מוצאים בא מבחוץ ואינו דבר שנתהוה מתוך בשר הדג עצמו. וא"כ אולי עלינו לנקוט שההיתר הנזכר לא קאי על המין המצוי אצלנו. והגם שכבר דברנו בקיצור על הטלפון בנוגע לשריותא דדגים אלו עם מה שכתובם ב"ז שלא פירשו, בכ"ז בהיות שהוא דבר הנוגע לכלל ישראל ויש בזה לכאורה שאלה חמורה הסכמנו שנכון הדבר לקבעו בכתב כדי שיבחנו הדבר מעב"ג ועוד חכמי לב ויתלבן ההלכה לאמיתו.

ולפני שנכנס לעובי הקורה בע"ה הנני לכתוב מה שביררו חכמי העמים ומה מהמציאות נשאר עדיין בספק כאשר לא פירשו דבריהם. ועיקר הדבר הוא כדלהלן. יש חית הים הנקרא "סיעל" (Grey Seal) ויש שרץ קטן בים הנקרא "שרימפ" (Shrimp) ויש דגים טהורים כמו קאד האדאק ווייטינג הערינג ועוד (ובמדינות שונות הדגים יש להם שמות אחרים). וזחל (larvae) זה שאנו דנים עליו חי חלק מחייו בכל אחד מג' בעלי חיים אלו, וע"י שלשתם הוויחו נמשכת בעולם. וסדר חייו הוא כך. (1) ה"סיעל" אוכל הדג "קאד" וכו' שיש בו זחל זה. (2) בתוך מעי הסויל הזחל מטיל ביצים. הכיציים יוצאים מגופו לתוך הים יחד עם הפרש. (3) מהביצים נולד זחל קטן מאוד מאוד עד שאין עין אדם יכול לראותו. (4) הוך זמן קצר הזחל הקטן נאכל ע"י השרץ הקטן "שרימפ". (5) הדג "קאד" וכו' אוכל השרימפ והזחל עובר לתוך מעיו וגדל בתוך הקאד. במשך הזמן הוא בוקע לתוך הבשר שבצד המיעים, ולכן מוצאים הזחל בתוך בשר הדג ואפילו בין עורו לבשרו. ואם "סיעל" אוכל "קאד" תלוע גלגל חייו נשלמו, ודור חדש בא לעולם ע"י הטלת ביצים במיעי הסיעל והוצאת הביצים לים וכמו שנתבאר. ומאחר שעיקר התליעה קורה בהדג קאד הוא ידוע בשם "קאד ווערם" (Cod Worm) או בשם סתם "ראנד ווערם" (Round Worm) [ולא ידוע לנו אם בשעה שהשרימפ נאכל מהקאד הזחל הזה עדיין קטן ביותר עד שאינו ניכר לעין בלי עזר מייקרוסקופ או שעד אז כבר נתגדל קצת ואפשר לראותו]. תולעים אלו אין להם ראש ולא פה ושני ראשיהם מתקצרים כמו זנב. הזחל ניזון דרך עור גופו שנבלעים בו דברים המזינים אותו. [וכבר נזכר בשו"ת פרי הארץ ח"ב סי' י"ג תולעת כזו בנוגע לתליעה בבשר בהמה וז"ל "שהם כמו גידים לבנים ודקים כמחט ולא נראה בהם ראש ולא צורת תולעת" והוכח בדרכ"ת סי' פ"ד ס"ק קע"ו].

ועוד אזכיר שיש בעצם שני מיני תולעים העוברים אותו דרך החיים ולכסוף נמצאים בתוך דגים טהורים. האחד, "קאד ווארם" (ונקרא Phocanemai) ועליו דברנו דעד הנה, והוא מתגדל עד לז' צמ. וצבעו משתנה מלבן עד לחום עמוק, ורוב פעמים נמצא כרוך כמו קופיץ ומונח בתוך שקית שקוף דקה מן הדקה העשויה מחומר הבא מבשר הדג. והשני, ה"הערינג ווארם" (ונקרא Anisakis) והוא מתגדל עד לב' צמ. והוא שקוף וכמעט אין לו צבע, ומצוי במספר גדול בתוך המעיים ובתוך הבשר. גם שרץ זה כרוך ועוד יותר אדוק בכריכתו מהראשון. האחרון מצוי בעיקר בתוך הערינג מאקרעל ווייטינג ועוד מצוי במינים רבים אחרים. הראשון צריך החיה "סיעל" יחד עם "שרימפ" (Shrimplike crustacean) כדי לחיות, והאחרון צריך החיה "דולפין" (Dolphin) וחיות הים הדומות לו עם שרץ קטן שחי בקרקע הים ונקרא "עיסופוד כרוסטאסיין" (Isopod crustacean) בכדי לחיות.

בדרך כלל כל שהדג יותר גדול וחי יותר זמן הוא נגוע יותר. שתי סיבות לדבר. חדא, ככל שהדג יותר גדול הוא אוכל יותר ולכן ג"כ בולע בכל יום יותר שרצים ממה שבולע

דג קטן. ושנית, הזחל חי זמן ארוך בתוך הדג ואינו יוצא מגופו ולכן ככל שהדג חי יותר זמן מתעסף בקרבו יותר ויותר מתולעים אלו. רובה דרובה של שני המיני תולעים נמצאים בתנוך הבטן (belly flaps) וע"י הסרתו מסירים רובה דרובה מהתולעים. וכל שמסירים יותר בשר מסביבות תנוך הבטן מתמעט יותר ויותר תליעה זו שרק אחדים בוקעים לתוך הבשר או עד צד השני של הבשר (בין בשרו ועורו). ואחרי תיאור זה נבוא בע"ה לברר הדבר עד היכן שידינו מגיעות בע"ה. ומה' אשאל עזר שלא אכשל בדבר הלכה.

[א]

מבואר בגמ' וראשונים שכל מיני תולעים שבכשר הדג מותרים בלי יוצא מן הכלל

תחלת כל דבר עלינו לברר אם חז"ל מסרו לנו שכל תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג או בין עורו לבשרו מותרים (ורק אלו שמוצאים במעיים או חוץ למעיים ע"ג הבשר מבפנים דהיינו חלל הבטן הם האסורים) או דחז"ל התירו רק איזה מיני תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג ולא כל המינים, ואולי אלו שלסנינו אינם בכלל המינים שאודותם דברו חז"ל ומעולם לא ניתרו. ובירור נקודה זו היא ראש וראשון לכל מה שצריכים לברר באשר אם יתברר כהצד הראשון שחז"ל מסרו לנו בהדיא שכל מיני תולעי בשר הדגים טהורים אז כל רוחות שבעולם לא יזיזו דברי חז"ל ממקומם, ואפילו לא נמצא דרך לישיב דבריהם וחלילה לשוותם טועים הם מלהזכיר, ונחליט או שחכמי העמים טועים בדמיונם או שיש דרך ע"פ התורה לישיב בירור העמים עם ההיתר שנתנו חז"ל ורק קצרה דעתנו מלהשיגו, אבל לא יפול מלה אחת מדברי חז"ל ארצה ח"ו. אולם אם יתברר כהצד השני אז עלינו לדון בכובד ראש ע"פ הידיעות שניתנו לנו מהעמים אם אנו צודקים במה שאנו אוכלים דגים הידועים שיש בהם מין תליעה זו בתוך הבשר ובין הבשר והעור או דטעינו בדמיונינו והם בכלל השרצים שאסרתה התורה.

(א) ז"ל הגמ' חולין (סז:): "דרני דבשרא אסירי (תולעים שבכהמה אסורים) דכוורי שריין (ושבדגים טהורים) אמר ליה רבינא לאימיה אבלע לי (חולעי דגים לתוך מאכלי שלא איקוץ בהם) ואנא איכול א"ל רב משרשיא בריה דרב אחא לרכינא מאי שנא מהא דתניא ואת נבלתם תשקצו (ויקרא י"א) לרבות את הדרנים שבכהמה (לאיסורא, ומאי שנא של בשר דאסור ושל דגים דמותר) א"ל הכי השתא בהמה בשחיטה הוא דמשתריא והני מדלא קא מהני להו שחיטה באיסוריהו קיימן אבל דגים בהתירא קא גבולן" עכ"ל. ומפרש רש"י דרנא דבישרא "תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשפשיטין הבהמה ובלע"ז גרבילי"ש עכ"ל. ומבואר מרש"י דתולעים הנמצאים בתוך בשר בהמה או דג מותרים משום "בהתירא קא גבולן", אבל מה שנמצאים בתוך המעיים אסורים דאולי נכנסו להמעיים מבחוץ. ומסתימת דברי רש"י מבואר דכל תולעים הנמצאים בין עור לבשר הדג טהורים ולא שהיתר הגמ' הוא על איזה מין מיוחד דאל"ה הוי ליה לרש"י לפתוח דבריו במלות "מין תולעת הנמצאת בין עור לבשר וכו'" ומדכתב סתמא "תולעים הנמצאים וכו'" מבואר דקיבלו חז"ל שכל תולעת הנמצאת שם מותרת. והמלה בלע"ז שהביא רש"י הוא מלה המורה על זחל לאומת שרץ בעל רגלים או בעל כנפיים.

(ב) וכן מוכח מדברי הראשונים כתחלת הסוגיא שם דז"ל הגמ' "אמר רב ששת בריה דרב אידי קוקיאני אסירי מאי טעמא דמעלמא אתי" ופרש"י קוקיאני היינו תולעים שבכבד. וטעם האיסור מפרש הגמ' "מאי טעמא מינס ניים ועיילי ליה כאוסייה תולעים" ופרש"י כשהבהמה ישנה נכנסים בחוטמה ומשם לקנה ריאה וכבד הלכך לא משחכחי דרך בית הרעי" עכ"ל. ולר"ת בתוס' שם קוקיאני הוי תולעים הנמצאים בדגים, ואסורים דנכנסים לדג דרך נחיריו. וכדבריו פירשו הרא"ש והר"ן. [הגמ' מפרש איך זה שמוצאים תולעת חי ושלם במיעיו, וע"כ דנתהוה שם דאילו אכלו ובלעו הדג ודאי היה הדג חותכו וממיתו באכילתו וע"כ דמיניה כגביל. ולכן מפרש דתולעים אלו נכנסים דרך נחיריו ולא עוברים דרך הפה ולכן נשארים שלמים וחיים הגם שנכנסו להגוף מבחוץ.]

והנה לא נזכר בדברי ר"ת היכן מוצאים תולעים אלו. איברא ע' בהגהות אשר"י דמפרש דברי ר"ת וז"ל "אבל בתולעים בכוורי ברור הוא לנו דמיניה קגבלי ולכן שרו הילכך תולעים שנמצאו בגוף הדג שרו ושנמצאו בחוטמו ובמיעייהו אסירי" עכ"ל והוא לשון האור זרוע סי' תל"ז. הרי לן דברים ברורים דברור לן דכל תולעי דגים שנמצאים בתוך

הבשר או בין עורו לבשרו מיניה קגבלי, ודכרי ר"ת וקוקיאני קאים על תולעים הנמצאים בחוטמם ובמעיהם לבד. וכזה נמצא גם כר"ן בסוגיין שמפרש כר"ת וכתב דקוקיאני מיירי בתולעים הנמצאים במיעי הדגים. וז"ל "קוקיאני דאינון תולעים שבמעיי דגים אסירי מ"ט מעלמא אתו שאילו היו נוצרים מגופו היו מותרים כדאמרינן בסמוך. מורנא דבשרא אסירי דכוורי שריין תולעים הנמצאים בבשר הדגים שלא היה אפשר שבאו מן החוץ אלא נוצרין מבשרו שריין" עכ"ל. ואין שום ה"א באיזה ראשון לחלק בין תולעת זו שנמצא בבשר הדג דמותו לתולעת אחרת שנמצא בבשר הדג דאסור. הרי לן דזה ברור דכל שכתוך הבשר טהור. וכן הוא לשון החינוך מצוה קס"ג "וכן מה שאמרו רז"ל שתולעים הנמצאים במעי הדגים אסורים משום שרץ השורץ כי מבחוץ הם באים אבל הנמצאים בהם בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרין וכו'". עכ"ל. ומבואר דהיה ידוע לראשונים דקוקיאני היא תולעת שלא נמצאת בבשר הבהמה, ונמצאת רק במעיים בכבד כפה וכדומה. ומאחר דרק תולעת כזו נזכר לאיסור ע"י חז"ל מוכח דרנא דבשרא כולל להיתר כל מין תולעת שנמצא בבשר הדג. דאם אמת היה הדבר שיש תולעים בבשר הדג דאסורים איך יתישב דבר זה שבגמ' אין שום רמז מזה. ועוד, במקום לחלק בין דרנא הנמצאים בבשרו ומותרים וקוקיאני הנמצאת במיעיו ואסורים היה לו להגמ' לחלק מיניה וביה בין שני מינים הנמצאים בבשרו דחד מותר וחד אסור.

וכן הוא בלשון המאירי חולין שם ד"ה תולעים וכו' וז"ל "אבל דגים אם נמצאו בבשרן מותר שממנה נתהוו והרי דגים אינן בני שחיטה אבל הנמצאים במעיהם אסורים, ומעתה אין צריך לומר כדג מלוח שהתליע אחר מיתה שמוותר לאכלו וכו'. קוקיאני הם תולעים הנמצאים במעי הבהמה ואמר שהם אסורים משום דמעלמא קאתו כלומר וכבר שירצו בארץ ונכנסו לשם דרך אכילה, והקשה אי הכי לישתכחן דרך בית הרעי, כלומר שכל הבא עם המאכל מתעכל הוא עמו ויוצא עמו, והעלהו מינם ניים ועייל באוסייה כלומר דרך נחיריו, והילכך בין בבהמה בין בדגים אסורים (בנמצאו במעיים כמו שאמר בתחלת דבריו פ.א.פ.) שהרי אעפ"י שהשמיעה מתפרשת בבהמה הרי יש לאותו הטעם אף בדגים והוא הדין לנמצאו בריאה ובכבד שמא דרך הקנה נכנס וכו'. ומורנא (המאירי גורס מורנא במקום דרנא וכן גירסת הראב"ד פ"ב ממאכלות אסורות הי"ז) הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו, והוא ענין מיניהו גבלי, ואמר עליה דבשרא אסיר דכוורא שרי וכו' הא כל שנתהוו בבשר הדגים או בחתיכות הבשר לאחר שחיטה או בגבינה מותרים לגמרי כל שלא פירשו" עכ"ל. ולא אדע מה מצא הגאון בעל שבט הלוי ח"ד סי' פ"ג בלשון המאירי המורה דרק מין ידוע הוא שמוותר ולא כל תולעת הנמצאת בבשר הדג ושלדעת המאירי קוקיאני אסור בכל מקום בדג. והא מפורש בדבריו דרק בנמצא קוקיאני במעיים בריאה ובכבד הוא דאסור הא בשאר מקומות מותר בין בבשר בהמה (שנתלע אחר שחיטה) בין בבשר דגים. ובאמת הגאון שליט"א הרגיש בעצמו דסתומת כל הפוסקים סותר הנחה זו ע' בדבריו בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קכ"ז אות ג' ד"ה שם והנמצאים וכו'.

וכן הוא בשו"ע וז"ל המחבר יו"ד סי' פ"ד סע' ט"ז "כל התולעים הנמצאים בבהמה בין שהם בין עור לבשר בין שהם במעיה אסורים [מטעם אבר מן החי] והנמצאים בדגים במעיהם אסורים בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרים". הרי דברים ברורים כשמלה דכל התולעים בלי יוצא מן הכלל הנמצאים בבשר הדג או בין עורו לבשרו מותרים דמיניה כגבלי. ולא אישתמיט שום אחד מגדולי הפוסקים להזהיר העם דיש תולעים הנמצאים בין עור לבשר או בתוך הבשר שבאים מבחוץ ואסורים.

ג) ובכלל נראה דאם אמת היה הדבר שמין אחד מותר ומין אחר אסור היו חז"ל מוסרים לנו סימנים להבחין על ידם איזה מין מותר ואיזה מין אסור וכשם שביארו לנו בחגבים בעופות וכדומה, וכי ההמון עם בקיאים בדרכי תולעים לדעת איזה גביל מעצמו ואיזה נכנס מבחוץ. ומסתומת הגמ' וראשונים מבואר דכל תולעת שנמצאת בתוך הבשר או בין עור לבשר טהור. והוא דבר דכל המבקש האמת צריך לחודות לו.

ולכן נראה לענ"ד דח"ו להפוך הקערה על פיה ולאסור המותר מחמת עדות נכרים אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר. וכי יעלה על הדעת שנקבל דבריהם ונאמר שההגהות אשרי הר"ן והב"י והש"ך הט"ז והגר"א ששתקו לדברי המחבר טעו והאכילו טרפות לישראל הם מלהזכיר. איברא אם יש לתרץ דבריהם עם דברי חכמינו מה טוב ובע"ה נבוא לזה. אבל כעת אני אומר דגם אם אי אפשר לישיב דבריהם עם דברי רבותינו, יתבטלו אלף עדות

מהם ולא יתבטל אות אחת מן התורה, ועלינו להחליט או שערו ששקר ענו בנו או דקטנה דעתנו מלהבין דרך ה' ולישב המציאות עם גדרי התורה, אבל לא נבא מחמת זה לעקור סעיף מהשולחן ערוך ח"ו ולהשוות רבותינו הראשונים כטועים.

וניתוסף לכל הנ"ל יש לדעת תולעים שהם כחוטים לבנים שאנו מוצאים בדגים הנקראים אצלנו "קאד ווערס" הם גופא נזכרים בהדיא להתיר בהגהות שערי דורא אות מ"ו ד"ה והרא"ש וכו' ודבריו קילורין לעינים וז"ל "והרא"ש כתב תולעים הגדילים בבהמה שבין עור לבשר אסור לאוכלן לפר"ת ובדגים מותר, הכי נהוג שלא להקפיד לאכול דגים שיוצאים מגופן תולעים לבנים ורגילים לצאת מקצת ולחזור ואנו קורין אותן שויברין ולפעמים נמצאו במעיהם אותן תולעים וכשנמצאים במעיהם רגילים להשליכן איפשר משום דמאוסין אבל כשיוצאים מגופן וחוזרין אין מקפידים דניכר וידוע הוא דמגוף הדגים קאתו והיינו רביתיהו לצאת מקצת ולחזור מהרא"י ז"ל "עכ"ל. וככל דבריו כן הוא המציאות לעינינו. דאנו מוצאים תולעים לבנים והם יוצאים וחוזרים. ומוצאים הרבה בתוך מעיהם ובפרט בהערינג שכח מאוד מאוד וכידוע לכל המתמצה במקצוע זו. וניכרים דברי אמת שהתולעת הנמצא לפנינו היא היא התולעת שניתר מעולם.

(ד) ובאמת כהיום מוצאים כמעט רק תולעת זו בתוך בשר הדגים. וכמה תמוה הוא לומר דרנא דכוורא שהזכירו חז"ל להיתר הוא מין אחר ממה שידוע לנו והמין המותר נעלמה מן העולם ואינו בנמצא עוד, ובמקומו עלה מלך חדש ובא מין תולעת שני שהיא אסורה והיא היא שאנו מוצאים. הרי האומרים כך מחדשים שני שינויי הטבע שנעלמה זה שהיה ושכא במקומו מין אחר ע' דברינו להלן אות ל"ה. והאמת יורה דרכו תולעי הדגים שלפנינו מותרים בלי פיקסוק.

והגם דמצאנו ענין של שינוי הטבע בכמה ענינים היינו רק שדברים נתחזקו או נחלשו, נתגדלו או נחטטו, נתקדמו או נתאחרו כמו דאמרו בבכורות (י"ט) פרה בת שלשה שילדה ודאי לכהן דא"א שילדה מקודם. ולמעשה בהמות כהיום יולדות כבר לשתי שנים ע' תוס' חולין (מז.) ד"ה כל וכו' שעוררו דנשתנו הטבעים. וכן אמרו חז"ל דהיולדת לחשעה אינה יולדת למקוטעין (בתחלת חודש הט') והעיד הרמ"א אבה"ע סי' קנ"ו סע' ד' בשם התשב"ץ דנשתנו הטבעים. וכן בדברים דאית בהו משום סכנה כתב המ"א סי' קע"ג דנשתנו הטבעים או מחמת דנחלשו גורמי הסכנה באותן הדברים או דכוח העיכול של האדם נשתנה ואינו נפגע ממה שבעבר היה כסם להאדם. ובעניני מכה הגורם שתמות בהמה בתוך י"ב חודש ויתר כנטול דמי וע"י הנטל נטרפה בהמה (ע' קהלת יעקב למהר"י אלגזי קונטרס מדת חכמים מערכת ו' אות ע"ה בשם התשב"ץ וע"ע תשו' הרשב"א ח"א סי' צ"ח).

וכן שאין אשה רואה דם נדות עד כלות כ"ד חודש מחמת פירוק אברים, כידוע נשתנו הטבעים ונשים רואות מיד עם גמר ההנקה ולפעמים גם בתוך ההנקה (ע' נדה ט. ע' לחם ושמלה סי' קפ"ט ס"ק נ"ד ושו"ת מחזה אליהו סי' ק"ו), ושמעוברת רואה דם עד ג' חדשים וניכר העוד וכהיום מיד שמתעברת פוסקות מלראות (ע' תשו' רע"א סי' קכ"ח ותשו' מחזה אליהו סי' ק"ה) ושנתקטנה הכזית והביצה וכדומה (ע' צל"ח פסחים קט"ז וחז"א או"ח סי' ל"ט ס"ק ה') וע' עוד מה שאסף בנושא זה השדי חמד מערכת ט' כלל ה'. וכולם ענינים של חיזוק או חולשה, הקדמה או אחור וכדומה אבל שנתהוה בעולם דבר שלא היה בנמצא עד עכשיו בגדר נברא חדש אין דבר כזה. וכ"כ לא מצאנו שינוי בטבע הדברים כגון שיתדבק זחל בדגים כאשר זחל זה שהיה בעולם מאז מעשה בראשית לא נתדבק בדגים. וכן לא יתכן שהכינה שאנו מוצאים כהיום בשערות האדם אינם הכינה שהיה בזמן חז"ל דהיינו תולעת זו שינה טבעו ומעיקרא לא שרצה בשערות אדם ואח"כ שינה דרכה והתחילה לשרוץ בשערות, כל כזה לא מצאנו בכל דברי הפוסקים ופשוט שאין דבר כזה. וע' להלן אות ל"ה סמוך לתחילת הדיבור.

(ה) ולשלמות הדבר אזכיר דמלת "דרנא" הוא שם כללי כחז"ל להרבה מיני תולעים ולא למין מיוחד. וכמה ראיות לזה ומי שבקי בעניני תולעים והמינים השונים שכרא הקב"ה בעולמו יכיר האמת כמה שהנני כותב כעת. ע' שבת (קכ:) "קרבן שנפל בו דרנא מטיף לתוכו אבר וסותמו". ופרש"י דרנא, תולעת. וידוע שתולעי העץ הם מין כינים ונקראים אצלנו "וואר ווערס" ואינו זחל קטן רק כינה (lice) בצבע חום בת שש רגלים שאין לו כנפיים וממשפחת התולעת הנמצאת בשערות הראש. ובשבת (נד:) בנוגע לרחלות איתא "א"ר הונה עץ אחד יש בכרכי הים וחנון שמו ומביאין קיסס ומניחין לה בחוטמה כדי

שתתעטש ויפלו דרני ראשה" ומפרש"י דרני, תולעים. וכנראה הם מין כינה ונמצאים בשערות ראש הרחל וכחיום מוצאים אותם גם על תרנגולים בתוך הנוצות. ובשבת (ע"ה.) איתא "יריעה שנפל בה דרנא קורעין אותה" ומפרש"י דרנא, תולעת ומנקב בו נקב קטן וכו'. וידוע שהתולעת שמנקבת דברים ארוגים מצמר פשתן צמר גפן וכדומה היא ה"עש" ונקראת "מאט" באנגלית (moth), תולעת עפור בעלת כנפיים. ובסוגיא דידן חולין (סו:): "דרני דבשרא אסירי דכוורי שריין" ופרש"י דרנא, תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטים הבהמה. וידוע דרק זחל ימצא בחוף בשר וגוף בהמה או דג, ולעולם לא ימצא בתוכו שרץ כמו כינה או עש וכדומה. ומה שבגמ' דידן נקרא "זיזין שבעדשים" בשאלתות שמיני סי' פ"ד גריס הדרנין שבעדשים, והתולעת שבעדשה היא חרק שחור (ואח"כ כחול) בעלת שש רגלים (beetle). ובכל זאת בלשון חז"ל כולם נקראים "דרנא", ומבואר דמלה זו היא שם כללי לתולעים. הרי דלא יתכן כלל לפרש שהיתר חז"ל ב"דרנא דכוורי" הוא למין אחד ולא למין שני הנמצא כ"כ בתוך בשר הדג. והוא ברור כשמש.

ועוד אות לאמיתת הדברים ע' גמ' דשבת (צ.) "אמר רבי יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ואילא דעינבי ופה דתאני והה דרימוני כולהו סכנתא" ופרש"י מקק דסיפרי תכך דשיראי, כל אלו תולעין הן שבכל מין ומין וחלוקין בשמותיהם תכך איילא פה הה" עכ"ל. הרי דמסרו לן חז"ל דהתולעת שאוכלת ספרים והתולעת שאוכלת בגדים אינן אותן מין וכל אחד שם מיוחד לו. ודרנא הוא שם כללי לתולעים ואינו מין פרטי.

ומצד שני מלת "קוקיאני" היא שם המיוחד לתולעת כמו זחל הנמצאת בתוך בעלי חיים לרבות אדם ובעיקר בתוך המעיים. ע' ברכות (לו.) "אכל קמחא דשערי הואיל וקשה לקוקיאני לא ליברייך עליה כלל קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי". ופרש"י קוקיאני, תולעים שבמעיים. וע' שבת (קט:): בנוגע להצמח איזוב "למאי אכלי ליה לקוקיאני במאי אכלי ליה (מה אוכלים יחד עם האזוב) בשבע תמרי אוכמתא ממאי דהוי (החולי) מקמחי דשערי (שעורין נטחנים) דחליף עלייהו ארבעין יומין" עכ"ל. ופרש"י קוקיאני, תולעים שבבני מעיים. וע' תבואות שור סי' ל"א ס"ק ז' שיש שני תולעים השוכנים במעיים מורנא וקוקיאני. מורנא רוחשת במעיים ומבקשת לצאת משם משא"כ קוקיאני אינה מבקשת לצאת משם, וכדרך הזחל שמוצאים כהיום במעי האדם הנקרא טיפ ווארם (tape worm). וע' תשו' מחנה חיים חיו"ד ה"ג סי' י"א.

[ב]

מה נחשב "פרישה" בתולעי מי בורות, תולעי פירות ופולים, ותולעי דגים ורכינה

וכעת נבוא בע"ה לבירורן של הדברים. עיקר הקושי שבנד"ד הוא שתולעים אלו עוברים מבעל חי אחד לבעל חי שני ואולי מחמת זה נאסרים הגם שלא פירשו לאויר העולם, וכזה מצאנו בגמ' דחולין (סו:): דנסתפק הגמ' בנוגע לתולעת שבחוף תמרה דמותרת כל זמן שלא פירש "עבר מתמרה לתמרה מהו" האם זה נחשב כפרישה או לא. ועלחה בתיקו ולכן נקטינן לאיסור ע' יו"ד סי' פ"ד סע' ד'. ובכדי להסביר ענין עמוק ומסובך זה עלי לפרש כללי הענין ורק אח"כ אפשר לעיין בפרטיות דהלפתא דנד"ד. ובענף ו' נפרש בע"ה דמה שתולעת זו יש לה חיות קצרה בתוך הים לפני שנבלעת ע"י חשירימף לא מעלה ולא מוריד באשר דבר שאינו ניכר לעין האדם ובלי עזר מייקרוסקוף לא ידע ממציאיותו נחשב כמאן דליחא ואינו מציאות כלל מצד טבט התורה ואין חילוק בזה בין ישאר לעולם דבר קטן ביותר בין יתגדל לאחר זמן.

תולעי מים שבכלים בורות שיחין ומערות.

(ו) בגמ' דחולין (סו:): ילפינן דשרצי המים שנתהוו בבורות שיחין ומערות נאסרות באכילה רק אחר שפרשו ממקום חיותם מקרא ד"תאכלו מכל אשר במים" (ויקרא י"א) שמרבה להחיר שרצי המים כל זמן שהם עדיין בתוך המים. ועוד יותר מבואר שם דאפילו פירשו לדופני הכלי מבפנים עדיין מותרים מאחר דדרכם בכך ואין זה נחשב כפרישה וז"ל הכרייתא "מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע ת"ל תאכל מכל אשר במים וליחוש דלמא פירש לדפנא והדר נפיל אלא היינו רביתיה" עכ"ל, ופרש"י "היינו רביתיהו, וכמי שלא פירשה מן המים היא". וכה"ג אמר רב הונה בנוגע לשרצים הנמצאים בשכר תמרים דכל זמן שלא יצאו מתוכו של החכית לא נאסר ומסמיך עצמו על

כרייתא הנ"ל. וכן אמר רב חסדא בנוגע לשרצים המתהוים כיון דאם סיננן (ואולי נפל השרץ על המסננת ושוב נפל עוד פעם ליון) היין אסור אבל לא סיננן מותרים הגם דיש לחשוש דעלו מן היין לדפנות החבית מבפנים. וכולהו משום דהיינו רביתיהו ועדיין לא נחשב כשרץ השורץ.

וביאור הלימוד הוא דשרץ שנתהוה בכלים או בכור שיח ומערה הרומה לכלי (לאפוקי ימים ונחלים) אינו נחשב כ"שרץ ששרץ" עד שיצא ממקור חיותו, דהיינו מהמים שבו נתהוה. ועוד לומדים ממה שהתורה התירה השתיה בפועל (וכדכתיב מכל אשר במים תאכלו) הגם דאולי יצאו לדפנות הכלי מבפנים, דמקום הסמוך להמים שדרכו לעלות לשם ושוב לחזור להמים בכלל "מקום חיותו" הוא, ועדיין לא חל על התולעת שם שרץ השורץ. ע' מש"ז יו"ד סי' פ"ד ס"ק ו' שהארין הדיבור בזה. [אולם שרצי הים ונחלים אסורים גם בלא פירשו ממקום חיותם דמרכינן להו לאיסור מקרא "וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ונחלים מכל אשר שרץ המים" (ויקרא י"א)].

תולעי פירות פולים עדשים וקמח.

ז) וקרוב לזה מכואר שם בנוגע לתולעים המתהוים בתוך פירות התלושים כבר מן הקרקע, דנאטרים רק אחר הפרישה אבל כל זמן דלא פירשו מן הפרי לחוץ עדיין אין שם שרץ עליהם. והכי איתא שם (סו:): "שרץ השורץ על הארץ להוציא את הזיזין שבעדשים (יתוש שמתהוה בתוך עדשים) ואת היתושים שבכליסים (יתוש שמתהוה בתוך מין קטנית) ותולעת שבהמרים ושכגרוגרת" ופרש"י "להוציא זיזין שבעדשים, דמותרים דלאו על הארץ שורצין אלא בתוך העדשה" עכ"ל. והכוונה דכל זמן שהתולעת בפנים והוא במקום חיותו התורה מיעטה מאיסור, דהכי מכואר בקרא "שרץ השורץ על הארץ" לאפוקי שרץ שעדיין בתוך בסרי דלא ניתן לו ההזדמנות לשרוץ על הארץ, דעדיין במקום חיותו.

[אולם חולעים שנתהוו בפירות המחוברים לארץ אסורים מיד דאצלם לא נתחדש ההיתר דכל זמן שלא פירשו ממקום חיותם אינם אסורים. והוא משום שפרי המחוברת לארץ היא עצמה בכלל ארץ היא, ונמצא דאין בקרא ד"שרץ השורץ על הארץ" שום גילוי למעט תולעת כזה מאיסור, דהא גם בהיותו בפנים במקום חיותו שורץ על הארץ הוא, ולכן אין לנו מקור לומר שהתורה טיהרה שרץ זה. ולהכי ההיתר הזה של "עדיין במקום חיותו הוא" קאי רק לתולעת שנתהוה בפרי תלושה ולא בפרי מחוברת].

ח) אולם חלוק דינו של פירות וירקות וכדומה משרצים הנמצאים במים ובכל מיני משקה. דבתלעי פירות וירקות פולים ועדשים מהני להו ההיתר רק כל זמן שלא פירשו ממקום חיותן אבל פירשו מקום חיותן ואפילו במקצת נאטרים, ואין לדמותן למים שבבורות שיחון ומערות דהני דרכם לפרוש מהמים ולחזור וממה שהתירה התורה לשתות מים שיש בו תולעים ואין אנו יודעים אם פירשו לדפוני הכלי או לא ע"כ דגם אם היה פרישה מועטת זו מ"מ בכלל ההיתר הוא, וע"כ דגם זה נחשב למקום רביתיהו, משא"כ תולעי פירות, דאחר שיוצאים ממקום חיותם אין דרכם לחזור לשם, ואין להסתפק בפרי שמוצאים בתוכו תולעת שמא פירשה התולעת וחזרה ובפרט כאשר אין לו חור נקוב לחוץ, לכן אם קרה כזה דיצא אסור מאחר דאין מקומו חוץ להפרי או הפול ואין מקור להתיר בהם פרישה מועטת ולהחשיבו כרביתיהו. [אלא דמסתפק שם הגמ' "פירשה ע"ג תמרה מהו", דאולי אין זה נקרא פרישה ממקום חיותו כלל כאשר התולעת עומד עדיין ע"ג הפרי דממנו נתהוה. והגם דאין דרכו לצאת ושוב לחזור מ"מ אולי אין זה פרישה עדיין. ובאמת אם נתהוה התולעת ע"ג הפרי מבחוץ והוא ממש מקום רביתיה לא חל עליו איסור עד שישרוץ מהפרי לפרי אחר או למקום אחר ע' פמ"ג סי' פ"ד משב"ז י"א ושפ"ד ל"א שכ"כ בהדיא. והגם דהתולעת בחוץ ובמצב של חירות גמור לשרוץ הלאה ולמה יהא נחשב כשרץ השורץ גלענ"ד הנקודת בהלכה הוא דקים להו לחז"ל דכל זמן שתולעת במקום רביתיה אין ברצונו לפרוש מיניה ולכן אין מצבו שם נחשב כמצב המוכן לשריצה ועדיין אין שם שרץ השורץ עליו. ומצאתי בע"ה שכן ביאור החז"א ענין זה ביו"ד סי' י"ד ס"ק ה' ד"ה והנה וכו' "ואף שאין דרכם לפרוש לגמרי וחביב עליהן וכו'".]

ט) ובאמת צמצום ההיתר הוא עוד יותר. והוא דגם אם יהא לפנינו דבר אוכל תלוע ודרכו בכך שהתולעים קופצים אנה ואנא בקערה ושוב חוזרים למקור חיותם מ"מ א"א להתירו, דלא גילתא התורה שכתליע שבדבר יבש ההיתר של "היינו רביתיהו" בכוחו

להתיר גם היכן שיצא התולעת במקצת ממקום חיותו ושוב חזר. דהיתר זה נתחדשה רק במים ובהם התיר התורה שתייה מבורות וכו' וע"כ התירה התורה בזה גם אם יצאו על תוך דופני הכור מדדרכם בכך וא"א לדעת שלא פירשו. משא"כ ביבש גם כשדרכו בכך אין להתיר, למשל מילבין שנתהוו בקמח, ודרכם לעלות על דופני הכלי שמחזיק הקמח, דאין הכרח לומר דגם בזה התירה התורה. דהיתר דיבש נלמד מקרא ד"שרץ השורץ על הארץ" למעוטי מה שעדיין לא יצא לשרוץ, ואין בזה שום גלוי שהתורה מתרת גם מילבין שבקמח שפירשו קצת ממקום חיותן דהיתר התורה קאי על פירות וכדומה והוא אופן שהתולעת עדיין במקומו ממש.

וכן מבואר בהדיא בש"ך יו"ד סי' פ"ד ס"ק ט"ו אהא דאיתא במחבר שם "תולעים הנמצאים בקמח וכיוצא בו אסורים שמא פירשו ושרצו על הארץ וחזרו" וע"ז כתב הש"ך וז"ל "לאו דוקא דה"ה אם הקמח מונח בכלי דאסור דחוישינן שמא פירשו לדופני הכלי מבפנים כדלעיל ס"א, דדוקא בדבר של משקה הוא דאמרינן בס"א שמותרים כשפירשו בדופני הכלי מבפנים שנתרבה מכל אשר במים, משא"כ בדבר שאינו של משקה והכי איתא בהגהת ש"ד" עכ"ל. וכן הוא בט"ו ס"ק ז' ובביאור הגר"א ס"ק י"ד. והן הן הדברים.

[אולם הפר"ח חולק על כל שאר אחרונים וס"ל דכל מקום שדרך התולעים לפרוש לשם ולחזור בכלל רביתיהו הוא ואין צריכים לזה לימוד מיוחד, ולכן יש להשתמש בהיתר זה בקמח כשם שהגמ' משתמשת בהיתר זה במים שבבורות. ולשיטתו קמח המונח בקערה ונמצאת תלוע מותר להשתמש בו כאשר לכל היותר פירשו לדופני הכלי מבפנים וכו' עדיין אינם נחשבים כשרץ השורץ. וז"ל בס"ק י"ז "וליצא למימר דכיון דרבי קרא התירא לתולעים שבמים ממילא מתרכיבא היתירא דפירשו לדופני הכלי דאל"כ ליחוש דילמא פריש והתם גלי קרא אבל בעלמא לא, וליתא דהא יהיב טעמא הש"ס משום דהיינו רביתיה וא"כ מהך טעמא גופיה יש להתיר לעולם היכא דהוי רביתיה ואם כן למה לא נימא נמי בתולעים שבקמח המונח בכד שאם פירשו לדופני הכד דהיינו רביתיהו ושרו" עכ"ל. וע' חשו' נו"ב יו"ד ח"א סי' כ"ז דמסכים להפר"ח מדינא ולא למעשה (אא"כ הוי מצב של ספק דאז יש לצרף דעתו) כאשר כל שאר גדולי אחרונים חולקים ע"ז וע' פ"ת שם ס"ק ג'. וכדעת הפר"ח כן פסק בתשו' הב"ח החדשות סי' כ"ג.

וע' חז"א יו"ד סי' י"ד ס"ק ד' ד"ה דין דופן הכלי וכו' דס"ל כדעת הפר"ח וטוען שע"כ הא דמותר התולעת במי בורות הוא קבלת חז"ל דזהו בכלל רביתיה ולא דנלמד ממה שהתורה התירה התולעת וניחוש דילמא עלה על הדפנות, דבאמת י"ל דהתורה התירה רק בור מלא על גדותיו דא"א להתולעת לעלות, או י"ל דאה"נ למעשה א"א לאכול תולעים אלו ורק עיקרא דינא בלה התורה דתולעי בורות מותרות ונ"מ דיהא רק התראת ספק ולא ילקה האוכלם. וע"כ דידעו חז"ל דלפרוש לדפנות בכלל רביתיה הוא וא"כ כשם שמותר במים כך מותר בקמח. וע' בית מאיר שם כיו"ד דטען ממש כדברי החז"א אבל כמו הנו"ב לא רצה לפסוק לקולא כנגד כל הדעות המחמירות בזה. וע' להלן אות י"ז מש"כ עוד בנוגע לבירור הדעות בזה].

י) וסיבת החילוק בין ההיתר דתולעי המים ושאר משקים לצמצום ההיתר בתולעי פירות ושאר דברים יבשים הוא בזה, דהתורה נתנה "היתר" לתולעי מים מקרא דבכל אשר במים תאכלו, וממנו לומדים דתולעי מים מותרים. ומכאן קרא זה היינו מתירים התולעים גם אם פירשו לגמרי מהמים דסוף סוף תולעי המים הם. רק דחזר התורה ואסרה תולעים אלו בנפרש מהמים מקרא דשרץ השורץ על הארץ. ונתחדש בזה דאחר שריצה חוץ להמים התולעים משתנה שמם מתולעי המים לשרצים השורצים על הארץ ונאסרות. ולזה קיבלו חז"ל דשם "תולעי המים" נאבו מהם רק בפירשה לגמרי מהמים אבל כל שהם במקום רביתיהו וכך התולעים חיים בשעה שהם עם המים עדיין שם תולעי המים עליהם ונכללים בהיתר התורה. משא"כ בתולעים הגדילים בפירות או בקמח לא נתנה התורה להם שום היתר. ורק דאיסורם תלוי על המציאות שהם שרץ השורץ על הארץ וכדורשות חז"ל שם על הארץ להוציא הזיון שבערשים ופרש"י "דמותרין דלאו על הארץ שורצין אלא בתוך העדשה", וכל זמן שהם בתוך הפרי או בתוך הקמח ולא יצאו לשרוץ על הארץ עדיין אינם שרץ השורץ. ובה אמרינן דמיד שפירשו לדופני הכלי מבפנים הרי בפועל התחילו לשרוץ חוץ להקמח ממילא חל עליהם דין שרץ השורץ דסוף סוף שורצים הם ולמה לא יאסרו. אי משום שעדיין יש להם שייכות עם הקמח מאחר דדרכם לצאת מהקמח ולחזור הלא התורה מעולם לא התירה תולעי קמח או תולעי פירות.

וכן הסבירו הענין הכרתי ופלתי סי' פ"ד ס"ק ד' הישועות יעקב סי' פ"ד ס"ק א' הזר זהב שעל איסור והיתר שער מ"א ס"ק ד' וס' יוסף דעת (להשו"מ) יו"ד שם ס"ק א'. וכולם לדבר אחד נתכוונו. וז"ל הי"ד "אבל בתולעים שבקמח דמה דמותו בתלוש הוא ממ"ש להוציא את הזיזין והיינו דאינו בכלל שורץ על הארץ וא"כ כל שרוחש על הארץ דהיינו שפירש על דופנו והוא בכלל שורץ על הארץ מנא לן להתיר כל שהוא רביתיה דלמא גם זה אסור, ושאני שרץ המים דהתורה התיירה וא"כ היינו כל שרץ המים אף מה שהוא בכלל השורץ על הארץ אפ"ה התורה התיירה אף ששורץ על הארץ אפ"ה כל שבא ממים ע"כ היינו רביתא ולא יצא מן המים" עכ"ל והן הן הדברים.

יא) ועומק החילוק ביניהם הוא דבתולעי המים לא בעינן שיהיו התולעים כאילו הם מעצמות המים ממש דאיסורם חל במה שניתקו שייכותם עם המים מקור חייהם ונעשו שורצים על הארץ ונאכר שמם כתולעי המים, וכל זמן דלא יצאו משייכותם עם המים אינם עדיין כשורצים על הארץ. משא"כ בהיתר תולעי פירות בעינן שהתולעים נחשבות עדיין כחד עם הפרי וכל שפירשו אפילו במקצת מהפרי או תולעי הקמח מהקמח שוב חל איסורא דשרצים עליהם מאחר דשורצים. והא דמסתפק הגמ' שם חולין (סז:) פירש לגג תמרה מהו ונשאר בתיקו והלא כבר אינו חד עם הפרי נראה דס"ל להגמ' דאולי שייכות התולעת עם התמרה שהיא מקור חיותה פועלת שנחשב עדיין רביתיהו בכך וכל זמן שלא ירדה מהפרי עדיין היא קשורה למקור חיותה והוי בכלל רביתיהו.

ומצאתי בע"ה בישועות יעקב יו"ד סי' פ"ד ס"ק א' שכתב בהדיא כחילוק הזה וז"ל "כיון דכל זמן שלא פירשו לא חשיבי שרץ וא"כ בעת פרישתן מהפרי אז נתהווה עליהם תואר שרץ וזהו תחלת ברייתן וקודם שפירשו מן הפרי הרי הם בכלל הפרי ושם פרי עליהם לא שם שרץ וכו'. ועתה ניחזי אנן בשרץ המים או שאר משקים דבר שברייתן בתוך המשקים דקי"ל שותה ושותה מהן ואינו חושש ואחר שפירשו אסורים, לדעתי כל משך זמן היותם בתוך המשקים כמשקים עצמם יחשב ובעת שנפרש מן המשקה אז נעשה שרץ וכו' ואמנם בפירוש מן המשקה לדופן הכלי כבר יצא מן המשקה והרי הוא ברייתו אף דהש"ס קאמר דמכל מקום אינו נאסר לפי דהיינו רביתא היינו לענין איסור אבל מ"מ ברייתו מיקרי כיון שאינו בכלל השכר" עכ"ל הישועות יעקב.

יב) ובדברינו יתישב עוד דבר דתמהתי בו. והוא דמבואר בסע' ג' בהגה דאם נתהווה תולעת במים שבכלי ושפך המים לכלי שני התולעת נשארת כהתירו דרביתיה בכך מאחר דהדרך לשפוך מים מכלי לכלי ע' עה"ש שם ס"ק כ"ב. ואפילו עלה על דפנות הכלי שני מבפנים מ"מ מותרת ע' ש"ך ס"ק י'. ואם נתהווה תולעת במים שבכאר ודלה ככלי מהבאר והיא נמצאת עדיין בתוך המים התולעת נשארת מותרת דגם זה נחשב "רביתיה" בכך שדולים מים מבאר. אולם אם עלה על דפנות הכלי בפנים נאסרה התולעת מאחר ד"באר" ו"כלי" שני מקומות חלוקות הן זה בקרקע וזה בתלוש, ואין להחשיב רחישה על דפנות הכלי כחלק מרביתיה וע' חז"א יו"ד סי' י"ד ס"ק ד' שמסביר הגדר בזה וז"ל "ואע"ג דבשופך מכלי אל כלי שני ככלי ראשון שאם פירש לדופן הכלי מבפנים מותר שואב מנהר שאני דכלי וכלי חד מינא אבל כלי ונהר תרי מינא נינהו" עכ"ל. ולכאורה דבר זה מחוסר הבנה דיש לכאורה שני צדדים או דהתולעת נחשבת כנתהווה בין בהמים ובין בזה שמחזיק המים ושניהם יחד מהוים רביתיה, או דהתולעת נחשבת כנתהווה אך ורק בהמים ולא במה שמחזיק המים. ואם כהצד הראשון למה יהא מותר בשואב ככלי מבאר והתולעת עדיין בתוך המים הא סוף סוף נשתנה המחזיק מים מבאר לכלי. ואם כצד השני דלא מתחשבים כהמחזיק המים א"כ הא דמותר תמיד בעלה על הדופן הוא משום דהוי עדיין סמוך להמים ונחשבת כבתוך המים. א"כ מה לי נתהווה בתוך כלי מה לי נתהווה בתוך באר סוף סוף סמוך להמים הוא.

ולהנ"ל נראה דבאמת כהצד הראשון דמתחשבים בשתיים, אולם פרישה במקצת אינו מפסיד ההיתר דתולעת המים וכנ"ל, דבעינן רק דקיים במקצת שייכות התולעת עם המים. ולכן כנתהווה בכאר ונמצא עתה במים שבכלי והוא בתוך "דפנות זרות" אה"נ דנחסר עי"ז ה"מחזיק מים" מ"מ מאחר שהיא עדיין בתוך המים קיימת עדיין שייכות במחצה עם מצב הוותו ונשאר בהתירו. וה"ה בנתהווה במים שבכלי ועבר לכלי שני ועלה על דופן הכלי מבפנים התירו קיים מאחר דהתולעת נמצאת על ה"מחזיק מים דהוה רביתיה" במקום סמוך להמים וכל כזה הוי "שייכות עם המים" ומתקיים ההיתר. משא"כ בנתהווה בכאר ונמצא

עתה בכלי ועלה על דופן הכלי מבפנים דאינו לא בתוך המים עצמם וגם אינו סמוך למים ע"ג "מחזיק מים דהוה רביתיה", כל כזה נחשבת כפירשה לגמרי ונאסרה.

תולעי בשר, דגים וגבינה.

י"ג) להלן באותו סוגיא (חולין סז:) מבואר תולעים הנמצאים בבשר הדג מותרים בין נתהוה בחיי הדג בין אח"כ ולא גריע מתולעים שנתהוה בפרי תלושה שנתמעטו מקרא דשרץ השורץ על הארץ דמשם למדנו דכל שנמצא במקום חיותו לא חל עליו שם שרץ עד שיצא ממקום חיותו ויהי מוכן לשרוץ על הארץ. וה"ה תולעים שנתהוה בבשר אחר שחיטה מותרים כ"ז שלא פירשו מהבשר [אבל תולעים שנתהוה בבשר בחיי הבהמה אסורים שבהמה וכל הנלוה אליו נותר רק בשחיטה ושחיטת הבהמה לא מהני להפקיע איסור תולעי הבשר וזה נלמד מקרא (שם) ואת נבלתם תשקצו לרבות את הדרנים שבהמה ופרש"י "ואלו שגדלו בתוכה עד שלא נשחטה באו מאיסור אבר מן החי ושחיטת הבהמה לא מהניא לדידהו שהרי יש להם חיות לעצמן ואע"ג דשליל מותר בשחיטת אמו מכל בבהמה תאכלו נפקא לן לקמן אבל הכא באיסוריהו קיימי" עכ"ל, ופ' ולא ילפינן מיניה רק מין בהמה שבדומה לו יש פרטות כמ"ש ביו"ד ס"ס י"ג, כן פירשו הפרישה ותורת האשם כלל מ"ז אות א'.]

ולכאורה לפי מה דאיתברר לעיל דכדכר יבש ההיתר הוא רק כל זמן שלא פירש מהפרי או הקמח אבל אח"כ אסור אפילו אם דרך החולעים הללו לפרוש בתוך הקערה ולחזור למקומם לכאורה ה"ה בנד"ד מותרים רק כל זמן שלא פירשו כלל. אולם למעשה איתא ברמ"א דבנקודה זו שווים תולעי גבינה לתולעי מים שבבורות שיחין ומערות ומותרים כל זמן שלא פירשו מהכלי לגמרי מאחר דרכייהו בכך. והכי איתא ברמ"א שם סע' ט"ז וז"ל "נוהגים בתולעים של גבינה לאכלן אע"פ שקופצין הנה והנה על הגבינה אבל אם פירשו לגמרי אוסרין אותן (מהרא"י ובארון כללי מאכלות אסורות דין י') מיהו אם נתערבו בשאר מאכל ולא יכולין להסירן משם אין אוסרין המאכל כי יש מתירין אותם בכל ענין (או"ח שם) וטוב להחמיר במקום שאין הפסד מרובה" עכ"ל הרמ"א.

וע"ש ש"ך ס"ק מ"ו וז"ל "אע"פ שקופצים הנה והנה על הגבינה; לאו דוקא אלא ה"ה בקערה וכן הוא בדברי מהרא"י שם וכן כתוב בד"מ ובתורת חטאת כלל מ"ז דין ב' בהדיא דבקערה מותרים אבל אם פירשו על השלחן אסורים משום מראית העין וכ"כ מהרש"ל פרק אלו טרפות ס"י ק"ד מיהו משמע שם מדברי מהרש"ל דאפילו פירשו על השלחן מותרים ע"ש ודו"ק ולא נהגו כן אבל בקערה ודאי מותרים כי כן רביתיהו לפרוש בקערה ולחזור דלא כדמשמע בעט"ז דבקערה אסור וכן נוהגים" עכ"ל. וכן הוא בביאור הגר"א ס"ק מ"ו וז"ל "נוהגים וכו'"; כנ"ל דהיינו רביתיהו ולא דמי לפירש לבג תמרה דאין דרכה להיות שם ולמד מהגדלים במים שבכלים ובורות" עכ"ל. הרי לן דמקילין בגבינה ליתן לו קולי תולעי המים, ולכן מדורכס לפרוש בקערה ולחזור והיינו רביתיהו אין להחשיבם כ"שרץ השורץ על הארץ" עד שנפרשו מהקערה לשולחן או לאויר.

יד) זמן מבואר ברמ"א סמוך לתחילת הסעיף בנוגע לתולעי בשר ודגים דדינם יותר לקולא מפירות וקמח וכדומה הגם דהוי דברים יבשים דלכאורה חד דינא להו. דז"ל המחבר "והנמצאים בדגים במעיהם אסורים בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרים" וע"ז הוסיף הרמ"א "ואפילו פירשו קצת וחזרו מותרין כי כן רביתיהו לפרוש קצת ולחזור (הגהות שערי דורא)" עכ"ל. וע"ז כתב הש"ך ס"ק מ"ד "ואפילו פירשו; היינו כשלא פירשו לגמרי אבל אם פירשו לגמרי אסורים דודאי לא עדיפי מתולעים שבגבינה לקמן בהגה" עכ"ל. ופשוט שכוונתו דדגים לפי דרכם וגבינה לפי דרכם. דהיינו דלא מצאנו בדגים דרכם לפרוש לתוך הקערה ושגם זה בכלל רביתיהו הוא, ולכן אין להתיר בדגים רק פרישה מתוך החתיכה לעל גבי החתיכה. משא"כ בתולעי גבינה שדרכם לפרוש לתוך הקערה ולחזור להגבינה הוי גם פרישה זו בכלל רביתיהו. אבל גם זה חידוש גדול הוא דהא בפירות מסתפקת הגמ' בפירשה ע"ג הפרי אם נשאר בכלל רביתיהו או לא ועלתה בתיקו ולחומרה, וכאן בדגים מחליט הגמ' בפשיטות שפירשה ע"ג החתיכה לא פרישה היא והבשר והדג בהתירו עומד.

ומובן דהיתר זה בגבינה ובדגים תמוה טובא, דהלא כיבש לא מתירים פרישה לדופני הכלי גם בדרכו בכך וכמבואר בהיא דקמח שזכרנו באות ט' לעיל. ומה בין ש"ך ס"ק ט"ו וש"ך ס"ק מ"ו. וכן מה בין הגר"א דס"ק י"ד והגר"א דס"ק מ"ו. ובקיצור הכיאר

כזה הוא דסמכינן מעיקר הדין על דעת המתירים שזכר הרמ"א בסוף דבריו (ונבארנו בע"ה באותיות הבאות) דס"ל דאין איסור תורה בשום אופן בתולעי בשר דגים וגבינה ואפילו בפירשו לגמרי. והגם דלא סומכים להקל לכתחילה כוותיהו מ"מ בצירוף עוד שיטה שניה דס"ל דתולעים שיצאו מגבינה לתוכו של הקערה ומבשר ודגים לע"ג החתיכה ככלל "רביתיהו" הוא מאחר דרכם בכך (וס"ל דתולעי מים ופירות חד דינא להם) מתיר הרמ"א בשופי. ובענף הבא נסביר בע"ה השיטות דס"ל דתולעי גבינה ודגים אין בהם שום איסור תורה גם פירשו לגמרי, ואח"כ נפרש בע"ה השיטה דס"ל דתולעי גבינה בשר ודגים מותרים בפירשו קצת ולא לגמרי וכגדר "רביתיהו" דתולעי המים.

[ג]

שיטת הראב"ה דתולעי דגים מותרים גם בפירשו לגמרי, ושיטת הרשב"ט דתולעי

דגים מותרים כיצאו ע"ג החתיכה דהוי פרישה במקצת, וערכם כהלכה.

טו) והנה השיטה שמביא הרמ"א בסוף דבריו הוא דעת המרדכי בשם הראב"ה דס"ל שמעיקר הדין אין על תולעים שנתהוו בכשר (אחר שחיטה) ושנתהוו בדגים וגבינה שום איסור כלל, ולכן מותרים בתערובת גם בניכרים הגם דאין זה בגדר ביטול. והטעם הוא כדאסבר לן הגר"א ס"ק מ"ז "דדוקא בגידולי קרקע אף בתלוש אית בהו משום שרץ השורץ על הארץ משא"כ באינו גדולי קרקע דלית בהו אלא משום אבר מן החי בנמצאים כבהמה בחייה כנ"ל. מרדכי בשם ראב"ה" עכ"ל. והיינו דס"ל להראב"ה דדוקא פירות שהם גידולי קרקע אית בהו משום שרץ השורץ על הארץ (כין התליע במחובר בין התליע בתלוש) באשר הפרי נתגדל על הארץ ונקרא במקצת ארץ גם אחר תלישתו, ובהו מהני פרישה מהפרי לגמור שמו כשרץ השורץ על הארץ. אבל מה שנתהווה שלא על הארץ כלל גם אם אח"כ הוא רוחש על הארץ לא חל עליו שם שורץ על הארץ "דהויתו בקדושה" כלי שום שייכות לארץ כלל. ולכן תולעים שנתהווה בכשר (באופן שאין בו משום אבר מן החי) או בדגים וגבינה אין בהם משום איסור שרצים כלל, וגם בפירשו לגמרי לארץ אין בהם איסור לכר משום מראית העין, ולכן כשהם בתוך תערובת וק"ו בתוך חתיכת דג אינם אסורים. ושיטה זו ס"ל דמה שאמרו דרנא דכוורא מותרת, היינו גם בפירש ולא רק בהיותו בתוך הדג.

[וקשה לי דמה יענה הראב"ה להא דתולעת שנתהווה כמים שכבור או שבכלי נעשית שרץ הארץ בפרישה לארץ ע' חולין (סז). לא לשפי איניש שיכרא בצבייתא באורתא דילמא פריש לעיל מצבייתא והדר נפיל לכסא והוי עובר משום שרץ השורץ על הארץ וע' פרש"י שם. הרי לן דהגם דמעיקרא לא היה שרץ הארץ אח"ז נעשית כן ע"י שריצתו על הארץ. וצ"ל דתולעת שנתהווה כבור או בכלי נחשבת כאית ליה זיקה לארץ באשר חבור אינו אלא חלל בקרקע (וחלוק מהים דהוי עולם לעצמו) וכלי הוא דבר המטלטל והנתהווה ע"ג הוי כנתהווה על פני הארץ. ולכן תולעת שמתהווה במים שבור או שבכלי נחשבת כיש לה מעיקרא זיקה לארץ כדרך שיש לתולעת שנתהווה בגדולי ארץ (פרי תלושה מחקרקע) זיקה לארץ והפרישה לארץ אוסרתו. משא"כ תולעת שנתהווה בתוך בשר דגים וגבינה הוי כנתהווה בעולם לעצמו].

וע' בפלתי סי' פ"ד ס"ק ח' שהעיר דלכאורה מוכח דרש"י ס"ל כדעת הראב"ה וז"ל "דבגמרא תנא אבלע לי [דרנא דכוורא] ואנא איכול סירש"י אבלע בתוך הדגים תני אותם שלא אראה ואקוץ בם, וקשה איך יתכן שיתן בחוף הדגים התולעים הא אם יקחם ויתנם למקום אחר או לאותו מקום אין לך פירש גדול מזה, שלוקח תולע ביד מן פרי או דג ונתנו למקום מיוחד, וליכא למימר הניח אותם שאין הלשון אבלע לי סובל זה, וצ"ל כמ"ש רש"י תנה אותם וכו' ואי קשה הא להוי ליה פירש הא לא קשיא דבדגים אין נ"מ אי פירש כיון דאיו גדולו מן הארץ עכ"ל. ומסיים הפלתי "ודברי הראב"ה כמעט מוכרחים". ושוב ראיתי בהעמק שאלה בשמיני פרשה פ"ד ס"ק ג' דהביא מה שהכריח הפלתי מדברי רש"י והסכים לדבריו דכן מוכח בשיטת רש"י.

ט"ז) ובפדי לברר תוקפו של שיטה זו אעתיק לשון הכ"י בס"ס וז"ל "וכתבו הגהות (אשר"י סי' סט הג"ה ג') תולעים שכגבינה כתב הראב"ן (הובא באו"ז) דאסורים וראב"ה (סי' תתשצג) בשם רבינו יואל כתב דמותרים אפילו פירשו לגמרי ורבי שמואל [הוא הרשב"ם ע' תורת החטאת סי' מ"ז, וכ"כ המשכנות יעקב בתשו' יו"ד סי' כ"ט.

אולם באור זרוע ססי' תל"ז משמע שהוא רבי שמואל בר נטרונאי זצ"ל ואולי שניהם אמת ושניהם בחד שיטה אזלי] נמי מתיר שבדגים אפילו אם פירשו לגג הדג וכן בבשר המתלעת מחמת חום ואפילו פירש לגג החתיכה וכן בגבינה היינו רבתייהו ולא דמיא לפירש לגג תמרה דאין דרכו להיות אלא בגרעין וראבי"ה מתיר אפילו פירשו לגמרי עכ"ל. וסברות אלו דראבי"ה ור"ש כתב המרדכי (סי' תרמ"ו) וז"ל ראבי"ה כתב קבלתי מאכא מארי תולעים הנמצאים בדגים וגבינה מותרים וכן בבשר בהמה דאין בהם משום אבר מן החי ולא משום שרץ השורץ על הארץ אבל פירות שגידולם מן הקרקע איכא למיחש משום שרץ השורץ על הארץ ואהני הוא דאיבעיא לן פירשו לאויר העולם מהו ורשב"ט מתיר שבדגים ושבגבינה אפילו פירש לגב הגבינה משום דהיינו רבתייהו אבל אם פירשו לגמרי ודאי אסורים. ובהגהות שערי דורא (סי' מז ס"ק א' ד"ה כתב בא"ז) כתב אחר דברי או"ז (סו"ס תל"ז) רבים נהגו היתר בתולעים של גבינות לאכלן בהדיא אפילו קופצין הנה והנה בקערה אבל הרשב"א כתב בחידושו (סו"ס): כשהתליע לאחר מיתה לא שנא דבישרא לא שנא דכוורא שרו ודוקא בשלא פירשו ע"ג חתיכה אבל פירשו ע"ג חתיכה אסירי וכדאמרין (סו"ס): בפירשה ע"ג תמרה דסלקא בתיקו ולחומרא" עכ"ל הב"י.

ולזה הוסיף הדרכי משה ס"ק ט' "וכ"פ (כמו הראבי"ה) באו"ה הארוך כלל מ"א דין י' דאפילו פירשו ע"ג הגבינה אם לא פירשו על השלחן מותרין ואם פירשו על השלחן נראה דאסורין משום מראית העין עכ"ל וכתב עוד דאין אסורין מאכל בפליטתן ואם לא נמצאו במאכל כל המאכל שרי ולא ידעתי מנ"ל דהא לא גרוע מאותן הגדלים בשכר דאסורין לאחר שסיננן [אומר המעתיק פ.א.פ. לא אבין קושייתו הא תולעי שכר אסורים מדינא אחרי פרישה ונעשו שרצים דאורייתא משא"כ בנד"ד אין איסורם אלא משום מראית העין וצ"ע] עכ"ל הד"מ. ועוד הוסיף לסיום דברי הב"י "לכן טוב להחמיר שלא לאכלן אם פירשו אמנם המנהג הוא פשוט להקל לאכלן בעודן בקערה" עכ"ל. והמעין בתוך דברי הראשונים יוכח לדעת שהאור זרוע וההגהות שערי דורא מסכימים לדינא עם הראבי"ה.

העולה מכל זה דיש ג' שיטות [א] הראבי"ה רבינו יואל רש"י האור זרוע האיסור והיתר והגהות שערי דורא מתירים בבשר דגים וגבינה גם בפירש לגמרי ע"ג שולחן. ומשום מראית העין יש להתיר רק בפירש ע"ג קערה. [ב] רבי שמואל בר נטרונאי מתיר דגים בפירש ע"ג חתיכה משום דהיינו רבתייהו אבל לא בפירש מהחתיכה לקערה ולא ס"ל היתרא דהראבי"ה דאין שם תולעים עליהם לגמרי. ולכאורה בגבינה נמי מתיר גם בפירש לקערה מאחר דהיינו רבתייהו בתולעי הגבינה. [ג] הרשב"א והראב"ן [לא מצאתיו בהראב"ן] אסורים אפילו פירש ע"ג החתיכה וס"ל דדינם שוה לתליע שבתוך קמח דאין להתירו בפירש הגם דרכו בכך מאחר דאין לנו קרא לגלות היתר דכל דהוי רבתייהו מותר דרק במים נתחדש זה ולא בשאר מיילי וכדברי הש"ך סי' פ"ד ס"ק ט"ו.

י"ז) ולכאורה שיטת רבי שמואל בר נטרונאי זצ"ל לא מובנת כלל. דמאחר דס"ל דיש איסור תולעים גם בנתהוה בתוך דגים וגבינה הגם דאינם גדולי קרקע ולית ליה שיטת הראבי"ה, איך התיר פרישה ע"ג חתיכה מטעם דהיינו רבתייהו דתולעי דגים וגבינה, ובגבינה יתירו לכאורה גם פרישה בתוך הקערה. הא רק מים ושאר משקים איתרכו לחידוש זה ולא דבר יבש כקמח וכהוראת הש"ך ס"ק ט"ו והעתקנוהו לעיל אות ט', ובמה עדיף חתיכת דג מקמח. ועל כרחק צ"ל דס"ל כדעת הפרי חדש שזכרנו באות ט' דחולק על דעת הש"ך וס"ל דהתירא דהיינו רבתייהו ניתן לומר גם בפירות, קמח, בשר, דגים וגבינה. ולדעתו קמח המונח בכלי ונמצא תלוע יש להתירו דגם אם פירש לדופן הכלי בהתירו עומר וכדעת הכ"ח הפר"ח והחו"א וכן עיקר דעת הגו"ב והבית מאיר ע' דברינו לעיל. [אולם מהראב"ן שאסר לגמרי גבינה תלוע יש ראייה להב"י והש"ך, דלכאורה איסרו משום דדרך תולעים לפרוש מהגבינה ושוב לחזור אליו, ומבואר דחידושא דהיינו רבתייהו להתיר גם יציאה ממקום יצירתו נתחדשה רק במים ומשקים א"א להתיר גבינה כהיתר זה.]

ובאמת כבר חלקו הראשונים בשאלתא דא שבין הב"י והש"ך מצד אחד והב"ח והפר"ח מצד שני דע' בב"י סי' פ"ד ד"ה כתב הרא"ש שציון להרא"ש בתשו' שאסר קמח תלוע מחשש שמא פירשו לדופני הכלי ונאסרו וע"ז הוסיף הב"י "ומצאתי כתוב בשם ספר אגודה בפרק אלו טרפות (סי' ע"ב) תולעים הנמצאים בקמח או בתבואה מותרים וכו' וכתב בהגהות שערי דורא (סי' נב ס"ק א) שמעתי שכתב מהר"ר יצחק ב"ר מרדכי (ריב"ם) בפסקיו שקמח שהתליע בכד אפילו פירשו התולעים לכותלי הכד וחזרו לתוך הקמח שמתרים כמו משקין שהתליעו ופירשו לדופני החכית, ואומר אני כי שגגה היא כי לשם יש יתור מכל אשר

כמים לרבות בורות שיחין וכו' ושמעתי שא"מ (האו"ז) עשה מעשה כן שהתליעו חטים וצוה להוליכן לנהר דונאי ולהשליכן בו ולא רצה להתיר למוכרו לגוי פן יאפה פת וימכרונו לישראל, תשובה ה"ר חיים (דרשות מהר"ח או"ז הל' פסח עמ' פ"ב ד"ה ותולעים וכו') וכן קיבל מהרי"ב ממחרי"ש" עכ"ל הב"י. נמצא שהרא"ש והאו"ז כדעת הב"י והש"ך ס"ל דאין לדמות קמח למים תלועים והריב"ם כדעת הב"ח ופר"ח ס"ל. ולכן לא תמוה כלל שגם ר' שמואל בר נוטרנאי כדעת האגודה והריב"ם ס"ל.

יח) והנה ראיתי בתשו' חבלים כנעמים ח"ד סי' כ"ב שכתב וז"ל "ומפורש להיתר כריב"ם ופר"ח בחי' הרשב"א חולין (סז). ד"ה אבל וכו' שהקשה למה בפירוש מגרעין לגגה אסור מ"ש מפירוש לדופני הכלי דמותו ותי' דבפרי רק בתוך הגרעין הוי רביתיה אבל אם יצא מחורו לגג הגרעין הוי כשורץ חוץ לבור. הרי שאינו מחלק בין שרץ הארץ לשרץ המים וכתב כהפר"ח דתלוי ברביתיהו. ויפלא על הט"ז וש"ך שהחמירו נגד דעת הרשב"א "עכ"ל החב"נ. ולענ"ד שגה בזה דהרשב"א נתקשה דודאי כל הפרי מקומו של התולעת היא ולמה נחשוב יציאה מהגרעין לפרי כפרישה. ומוכיח עד היכן כוחו של רביתיה ממה שבתולעי מים אפילו חוץ למים נחשב כמקומו וא"כ לכל הפחות באוכל הוי לן להחשיב הפרי עצמו כמקום חיותו וכל שלא יצא מהפרי כמאן דלא שרץ התולעת דמי. ותירץ דהגמ' ס"ל דהגרעין והפרי שני מקומות הן, דאין התולעת חי מהפרי רק מהגרעין שבו נתהוה. כן נראה בכוננת הרשב"א ואין להוכיח מזה דלדעת הרשב"א כל דהוי ככלל רביתיה מותר באוכלים כמו במים. ותדע, דהרי הרשב"א בעצמו כתב שם בדף (סז): דדונא דבשרא ודרנא דכוורי מותרים רק כלא פירשו מהחתיכה אבל פירשו וחזרו אסורים הגם דדרך תולעים אלו לצאת מהחתיכה ולחזור וכמבואר בשערי דורא הובא ברמ"א דסע' ט"ז "ואפילו פירשו קצת וחזרו מותרין כי כן רביתיהו לפרוש קצת ולחזור" וע"כ הרשב"א ס"ל כדעת הרא"ש ולא כדעת ריב"ם והפר"ח.

יט) ולדינא דברי הראב"ה נתקבלו רק בהפסד מרובה משא"כ דברי רבי שמואל בר נוטרנאי מקובל לגמרי (בפירוש דהראב"ה וכל פרמליה דיליה יתירו כל מה שהתיר הרשב"ט). וכל זה רק בדגים וגבינה ולא בקמח (דכו אין מקום לצרף דעת הראב"ה). ולכן בהגה הראשונה של הרמ"א סע' ט"ו שמתיר תולעי דגים שפירשו וחזרו ומטעם דהיינו רביתיהו וכדמפורש בדבריו, לית פוצה סה וחולק [והגם שהב"י כתב דלכתחילה יש להחמיר לדעת הרשב"א דבריו לא הובא בשו"ע ונו"כ]. והוראה זו נתקבלה מכל הפוסקים באשר דבר זה מותר בין מצד "היינו רביתיהו" ובין מצד שיטת הראב"ה. משא"כ ההגה השניה של הרמ"א שמתיר תולעי גבינה גם כפירשו לגמרי לשולחן וכדומה (ובתנאי שנתערבו במאכל אחר) נפסק ברמ"א אבל כתב ע"ז דיש לסמוך ע"ז רק במקום הפסד מרובה ולא לכתחילה.

והש"ך ס"ק מ"ח מציון לדברי הרמ"א בהוראת חטאת דשם פומך לגמרי על שיטת הראב"ה שהיא דעת הרבה ראשונים. וכנראה כן הוא מסקנת הש"ך והפמ"ג שם על דברי הש"ך הללו. וגם הרמ"א בשו"ע וראי דנוטה מאוד לדעת הראב"ה, ולפסוק כמותו בהפ"מ שייך רק אם אינו בגדר ספק דאורייתא, ועיקר הדין הוא לקולא. וכן מבואר דעת חט"ז והגר"א דשתקו לדברי הרמ"א ופירשו דבריו בלי להעיר עליהם כלל. והפר"ח הובא בפ"ת ס"ק י"ב והפרי תואר ס"ק כ"ט חולקים בכל תוקף נגד דעת הראב"ה וגם הערוך השלחן ס"ק צ"ג דחה שיטה זו לגמרי. אולם כבר כתב הפלתי ס"ק ח' שהפר"ח הפריז על המידה בזה לדחות בתוקף דברי הרמ"א וסיים דודאי בעל נפש צריך להחמיר בזה כי הרבה מרביותא מחמירים אבל אין למחות ביד המקילין בזה כי יש להם על מה לסמוך אפילו שלא בשעת הדחק. וע' דרכ"ת ס"ק קצ"א דהגינת ורדים ועוד כמה פוסקים נוקטים דעת הראב"ה לכה"פ כבגדר ספק וח"ו לדחותו לגמרי כהיות שכן דעת כמה ראשונים.

ודע דהפר"ח במלחמתו נגד חידוש זה של הראב"ה כתב דנראה לו דמעולם לא היתיר הראב"ה דבר כזה והאו"ז והאו"ה טעו בהבנת דברי הראב"ה ויחסו אליו דבר ולא אמר מעולם, ומציע שם דבאמת הראב"ה רצה רק לחלק בין אם פירש מתוך הבשר והדג לע"ג הבשר והדג ובין פרי שפירש התולעת מיניה לע"ג. ובפרי אסור משום דאורחיה דתולעת להיות דבוק בהגרעין ולא לצאת משא"כ בבשר ודגים אורחיה לפרוש מתוכו לעל גבו, ע"ש. והנה מלבד דנכונים דברי הפלתי בס"ק ח' דח"ו לחשוב שהאור זרוע והאיסור והיתר טעו בפשט והאכילו איסור לישראל ע"ש אני עיינתי בתשובת הראב"ה המצויה עתה בידינו ומבואר ביה בהדיא כדברי הראשונים וברור שלא טעו כלל דז"ל בתשו' תתשצ"ג "ואני

אבי העזרי קיבלתי מאכא מרי והנמצאים בגבינה וכדגים מותרין וכן בכשר כהמה שהתליעה לאחר שחיטה דאין בהן משום אבר מן החי ולא משום שרץ השורץ על הארץ דדיינינן לנולד כמוליד והכא בשר המולידם אין בו בשעת לידה משום אבר מן החי ודמי קצת לכן פקועה. וכ"ש הנמצאים בכשר ודגים ואפילו פירשו לגמרי שהמוליד אע"פ שהוליד על הארץ מותר" עכ"ל הוא בהדיא כהכנת האו"ז והאו"ה.

(כ) וגם הרש"ל בים של שלמה בפרק אלו טרפות סוף אות ק"ד ס"ל לדינא כהראבי"ה וכתב "דסברא ישרה הוא דלא שייך לומר שרץ שורץ כי אם מפרי שבאו מגדולי הארץ או מעניני שתיה שדומה לשרץ המים אבל מה שבא במאכלות מרוב שומנו או מסרחו אין שם שרץ הארץ ולא שרץ המים עליו כלל". וכן הוא דעת הכנסת הגדולה אות ק"ד.

וז"ל המשכנות יעקב יו"ד סי' כ"ט "הנה הרמ"א כסי' פ"ד הביא דברי המרדכי והג"א בשם ראבי"ה שכתב בשם אביו רבינו יואל להתיר תולעים שבגבינה אף שפירשו לגמרי לקערה וכ' בשם איסור והיתר והגש"ד שרבים נוהגים להתיר ע"פ ד' ראבי"ה אלו וגם היש"ש כתב שיש סברא נכונה להתיר. וראיתי להרב פר"ח שהרבה מאוד לדבר גדולות נגד גדולים חקרי לב אשר מימיהם אנו שותין המה הראשונים המרדכי והאור זרוע והראבי"ה והאחרונים בעל תה"ד ואו"ה ומהרש"ל ורמ"א וכתב שכולם שגו כרואה פקו וכו' " עכ"ל ובכל המשך דבריו מסכים לחידוש הראבי"ה לדינא [ומה שחידש דגם הראבי"ה מסכים כתולעים אלו דאם רוחשו ממש על הארץ דנאסרים מטעם שורץ על הארץ, דבר דלא אמר אדם מעולם בדעת הראבי"ה. חפשתי בראבי"ה גופא והוא הראבי"ה על חרלין סי' תתשצג ושם כתוב בהדיא דמותר אפילו אם רחשו ממש על הארץ ע"ש].

וכל זה בפירשו לגמרי מהדג או יצאו מקערת הגבינה אכל בעורן על חתיכת הדג או עודן בקערת הגבינה הרי הפר"ח בעצמו ס"ל דאמרינן קולת "היינו רביתיהו" בכל מילי ולא רק במים. ולכן בזה יש להתיר לכתחילה לכו"ע. וכן דעת הרמ"א דהתיר בפירוש ע"ג החתיכה גם שלא בהפסד מרובה, כאשר דבר זה מותר לדעת הרשב"ט (וכדעת הפר"ח) וגם מותר לדעת הראבי"ה, ולכן בזה התיר הרמ"א לכתחילה. וע' ס"ז ס"ק כ"ג שמפרש דמעיקר הדין פסקינן כהראבי"ה ורק משום מראית העין מחמיר הרמ"א שלא להתיר באופן שפירש לגמרי מהחתיכה.

העולה מזה [א] דיש להתיחס לדעת הראבי"ה דאין איסור תולעים כלל וכלל מדין תורה כתולעי דגים וגבינה כספיקא דדינא דהרבה מגדולי הראשונים ואחרונים ס"ל כוותיה. [ב] בנוגע לתולעי דגים וגבינה דנים כמו שדנים על תולעים שנתהוו בתוך מים שבכלי. ולכן פרישה שדרכו בכך כיציאת התולעת מהגבינה לתוך הקערה מותר לגמרי וכפסק הרמ"א שזכרנו. וזהו פונת הש"ך ס"ק מ"ו וביאור הגר"א ס"ק מ"ו שמדמים דינא לתולעי גבינה ודגים לתולעי מים הגם דבעצמם פסקו בנוגע לקמח דא"ל להתיר תולעים שבו מכח רביתיהו בכך כאשר פורשים לדופני הכלי וביבש אין לדון בכללי תולעי מים.

[ד]

גדר כללא ד"רביתיהו בכך" - והיתר ראשון לנד"ד

כא) איתברור לן דבנוגע לפירות וקמח מתירים רק תולעת שנמצאת עדיין בתוך הפרי כאשר גדר ההיתר בהם הוא דכל שהתולעת במקום לידתה רחישתה אינה שריצה דהיא כאסורה בבית האסורים וא"א להחשיב רחישתה כזו כשריצה על הארץ. אולם בנוגע לתולעי המים ותולעי דגים וגבינה כוללים בכלל "רביתיהו בכך" גם רחישתה שמחוץ להמים הגבינה וחדג כל שהיא נשארת סמוך ונראה להמקור ודרכה לשוב אליו. דפרישה מועטת זו נעימה על התולעת ומדרכי חיותה, דהיינו שהתולעת היתה מרגשת צמצום ואי נעימות אם לא היתה יכולה לצאת מהגבינה ולחזור אליו כשם שתולעי המים ארהבים לצאת מהמים ולחזור אליו, והתורה לא החשיבה הליכה דהוי מצרכי חיותה כשריצה.

ולכאורה כללא זו של "רביתיהו בכך" טעונה הסבר. כאשר כל שרץ ותולעת צריך לפרוש ממקום חיותו לגמרי בכדי להמשיך לחיות ותולעת משתנה מזחל למבוגר שהוא עש או חרק או זבוב וכו' ולזה יש צורך להעטיף עצמו כגולם ולהדבק באיזה עלי אילן וכדומה עד שהוא מוכן לצאת כתולעת מבוגר. ועוד דהרבה פעמים לצורך אכילה יש לה צורך לצאת

ממקום הווייתה למקום אחר. וכן לקיום המין יש צורך שיצא מחורו בכדי לפגוש בתולעת אחרת להבטיח המשך המין וכדומה. וא"כ כמעט כל פרישה ממקור הווייתו יהא נחשב "רביתיהו בכך". וע' גמ' יומא (עח:) דמותר להאכיל ולהשקות ולרחוץ תינוקות כיוה"כ בשום דרביתיהו בכך דהיינו דכל אלו מצרכי חיותם ודרכי חייהם, דהרי רחיצה אינו דבר שבהעדרו יש סכנה להולד ואעפ"כ בלשון חז"ל גם זה נכלל ברביתיהו בכך כאשר מצרכי הילד הוא שירחצו אותו. וכה"ג ע' זבחים (יט.) דכינה מטה ודאי חוצצת בין בגדי כהונה ובשר הכהן שלובשם אבל כנה חיה אולי דאינה חוצצת וע"ז כאמר הגמ' מי אמרינן כיון דאתא ואזלא רביתיה היא ולא חייצא או דילמא כיון דקפיד עלה חייצא" עכ"ל הגמ'. ושם ג"כ התולעת הוי רק דרכה לילך ולבא על גוף האדם ואעפ"כ כחשיב זה בכלל רביתיהו. ולכאורה כ"כ כאן ההסבר של רביתיהו בכך דכל דנכלל בצרכי חיותו אינה נחשבת כשריצה כאשר שריצה היא הילוך חפשי ששורץ על הארץ כדרך שבני אדם מטיילים על פני הארץ ואין דבר המכריח התולעת לשרוץ.

כב) ונראה דיסוד ענין ד"רביתיהו" הוא רק בהיותו במקום חיותו ממש או מסתובב סמוך לו כדרך שמסתובב בהיותו במקום חיותו והולך לשם וחוזר למקור חיותו ורק בזה הוא נחשב רביתיהו. דהליכה שהיא רק סביב סביב אותו מקום כל הזמן אינו נחשב הליכה ולא פרש ממקום חיותו. אבל יציאה ממקום חיותו בכדי "לנסוע למקום אחר" ששם יהא המשך לחיותו, כגון ששם יתגדל או ששם ימצא מזון או ששם ימצא מקום לנוח כגולם כאשר יתהפך גופו למבוגר או ששם ימצא להזדווג ויהא המשך להמין כל כזה אינו בכלל רביתיהו, מאחר דנוסע בין מקום חיות אחד למקום חיות אחר ו"שורץ על הארץ" דאסרה תורה כוללת יציאה ממקום חיות אחד לבא למקום אחר של חיות וכאמצע הדרך אינו במקום חיות.

ובדרך אחרת י"ל דשרץ השורץ בנוגע לתולעי המים הגכינה והדגים הוא רק כאשר התולעת חפשי לשרוץ או לטוס לכל רוח שתרצה, אבל כאשר הוא עדיין אסורה וזוקקה במקצת למקום חיותה אין זה שריצה. ולכן יציאה גמורה למצוא אוכל הוי שריצה דסוף סוף התולעת חפשי לגמרי וכידה לטוס או לילך לכל מקום שתרצה, ובזה היא נחשבת כשרץ השורץ על הארץ. משא"כ כאשר היא יוצאת קצת מהמים הגכינה או הדג ומסתובבת סביב להם וחוזרת עליהם עדיין יש לה זיקה למקום חיותה ואין זה חופש גמור ולכן אין זה נחשב שריצה. ע' לרונם של החז"א ס"י י"ד ס"ק ה' והפר"ח ס"י פ"ד ס"ק י"ז דמבואר מינייהו שהיינו ענין דרביתיהו בדרך זה דהתולעת נגדרת אחרי מקום לידתה וחיותה שקשה לה להפרד משם. ובכדי שיהא נחשב כשרץ השורץ בעינין שהתולעת חפשי לשרוץ לכל מקום שתרצה. וז"ל הפר"ח שם "ומיהו לדידי מטבכרא להכריע ברין זה דתולעים הגדלים במשקין וכל דבר לח שנכלל יפה כגון קמח וכיוצא שאינו מתגדל התולע בחור דומיא דפירות וקטניות בהכי קים להוא לרז"ל דהכי רביתיה ואורחיה לפרוש מן הקמח והמשקין לדופני הכד ולחזור ומשום הכי שרי אבל דבר גוש ויבש כגון חישין קטנית ושאר מינין שפירות ומאכלות כיוצא בהם לאו אורחיה דתולע לצאת מן הפרי ומן החור שמתגדל בו ולחזור למקומו ולא הוי רביתיה אלא דוקא בחור עצמו וכו' עכ"ל.

כג) ובזה שביארנו בע"ה כבר נפסק לענ"ד עיקר שאלתנו להיתר גם בלי מה שנכתוב בע"ה להלן. דבנד"ד (א) הזחל מצוי במקום חיותו בין בהשרימף ובין בהדג שיבלע השרימף דשניהן נותנים לו חיות. ולא עוד אלא דנראה דלעולם לא יתגדל גופו להתגדל של ד' צמ. אם ישאר בהשרימף שהיא כריה קטנה ביותר ורק ע"י זה שעובר להמקום החדש הוא דנתאפשר לו להתגדל כראוי. (ב) הזחל עובר ישר מהשרימף להדג בלי לפרוש כאמצע, דאין "נסיעה" ממקום חיות אחד למקום חיות אחר דרך מקום שאין בו חיות וכמובן. (ג) אין הזחל פורש מחשרימף דנאכל יחד עם השרימף ע"י הדג ולכן א"א לומר דפרש והיה כבר חפשי לשרוץ לכל מקום שירצה. דהרי עבר מיד ממקום חיות אחד למקום חיות שני. ובכל כזה לא חל עליו שמה דשרץ השורץ על הארץ.

ומכמה טעמי נד"ד חלוק לגמרי משאלת "פירשה מתמרה לתמרה" בלי לראות אור העולם דנשאר בה הגמ' בספק ופסק לחומרא, הגם ששם ג"כ התולעת עובר ממקום הראוי ליתן לו חיות למקום שני הראוי לזה. חדא, דשם אין להתולעת צורך בהשינוי מקום ואין זה מטבעו ומצרכיו לצאת מתמרה לתמרה ולכן מטתפק הגמ' דאולי מטעם זה התמרה השניה לא נחשבת כרביתיה. משא"כ בנד"ד מדרכי חיותו ומטבע הדברים הוא שהזחל עובר ממקום אחד לשני [וככה סיבב הכורא כאשר רק בהדג יכול להתגדל להיות כמבוגר ורק ע"י

הכנסו לתוך הדג יש אפשרות להמשך המין וכמו שביארנו בריש דברינו], בכל כזה פשוט דאין להחשיב זה כפרישה ממקום אחד למקום שני.

ועוד שנית, דבתולעי פירות בעינן שהתולעת יהא כחלק מהפרי בכדי למנוע חלות שם שרץ השורץ עליו ופרישה כל שהוא כבר אוסרתו גם אם דרכו בכך. ולכן קמח תלוע נאסר כאשר חוששים שהחולעים עלו על דופן הכלי מבפנים ונאסרו הגם דדרכם בכך וכדעת המחבר והש"ך וכמבואר לעיל אות ט'. ולכן מסתפק הגמ' דגם פרישה מתמרה לתמרה אולי בכלל פרישה כל שהוא הוי ואוסרה. משא"כ תולעי המים או תולעי דגים וגבינה קים לן דפרישה במקצת ממקום הווייתו דדרכו בכך בלי לפרוש ממקור חיותו אינה פרישה, ולכן תולעי מים שעלו על דופן הכלי מבפנים ותולעי דגים שעלו על החתיכה מבחוץ ותולעי גבינה שרצים הנה והנה בתוך הקערה כולם בהיתירם עומדים דכל זה בכלל רבתייהו.

ודע דרבתייהו כוללת גם אם גורמים מבחוץ משפיעים שינויים ברבתייהו דהתולעת. ולכן בעירה מים תלועים מכלי לכלי ועלו התולעים על דופן הכלי שני מבפנים התולעים בהיתירם עומדים מאחר דדרך תולעים שיוצאים מהמים ועולים על דופן כלי גם אם כלי שני הוא ומעיקרא לא היה כלי זה מקומו של השרץ. בכל זאת בכלל רבתייהו הוא ע' אות י"ב לעיל. וכ"כ יבואר בסמוך אות כ"ד דבהוסיף חומץ תלוע לבשר וכדומה ועלה התולעת מהחומץ להבשר ה"ה נשאר בהתירה כאשר דרך התולעת לעלות בין על דופן הכלי ובין על חתיכת בשר שניתן לתוך המים או החומץ ולכן בכלל רבתייהו הוא. וק"ו כנ"ד דאין יד אדם באמצע ורק טבעם של חבואים כך הוא דהדג אוכל השרימף ועי"ז הזחל עובר מהשרימף למיעו של הדג ושם נמשך ומתרכה חיותו פשוט דאין זה בכלל פרישה ובהיתירו עומד.

כד) והנה בנוגע לכללא דהיינו רבתייהו ראיתי הלכה יסודית הטעונה הסבר בנוגע לתולעים שנתהוו במים שבכלים וז"ל הש"ך סי' פ"ד ס"ק י' "ונראה דכלי שני דין כלי ראשון יש לו וכשפורשין על דופןו שבפנים שרי, ולא דמי לפירוש מפרי לפרי בסע' ד' דהתם לאו היינו רבתייהו אבל הכא הואיל והוא תמיד עם המשקה היינו רבתייהו כ"כ ב"י ובחוב בבדק הבית בשם רבינו ירוחם חומץ שיש בו תולעים אם פירשו לאויר נקרא פירשו אבל מן החומץ לתבשיל לא הוי פירשו ומותרים" עכ"ל. והאי דינא שהזכיר בסוף דבריו צריך ביאור, דחלא התבשיל כמו רוטב או מים שעם ירקות חתוכות אינו שייך כלל להוית התולעת והחומץ טפל ובטל להתבשיל ולכאורה יש להחשיב התולעת כאלו יצא ממקום שנתהווה למקום אחר, וא"כ איך אפשר להחשיב שינוי זה מבקבוק של חומץ לעבור יחד עם החומץ לתוך תבשיל כהמשך של רבתייהו.

ולכאורה מבואר כאן הלכה גדולה. והוא דרק פרישה במורה מהמים או החומץ לאויר העולם הוא דאוסרו משא"כ לעבור יחד עם החומץ לתוך תבשיל לא הוי פרישה. והגם דהחומץ אובד עצמיותו ונעשה חלק מהתבשיל שבו ניתן מ"מ אין זה פרישה, ומאחר דלא חילקו הפוסקים בין נותן הרבה חומץ לתוך התבשיל או נותן רק מעט מזעיר מבואר דבכל אופן דמשקה עם תליעה עובר ומתערב עם תבשיל אחר אין זה נחשבת פרישה, דתול

כה) והנה יש חלוקי דעות עד היכן מגיע דינו של רבינו ירוחם ועד היכן נחשב עדיין בכלל רביתיהו בכך.

[א] לדעת הפרי תואר ס"ק ר' ועיקרי הד"ט סי' ח' ההיתר אינו אלא במוסיף החומץ התלוע לרוטב וכדומה ולא לאוכל גושי דבאכל הוי רחישת התולעים על האוכל למעלה מהחומץ פרישה. אולם רוב הפוסקים דהיינו הפרי חדש ס"ק ט' הכו"פ ס"ק ר' הפמ"ג כמש"ז ס"ק ה' הבינת אדם את מ"ט והמהר"ם שיק חיו"ד סי' ק"ה ס"ל דמעיקר הדין נחשבת רביתיהו גם כשניתוסף החומץ למאכל עב והתולעת רוחש על האוכל למעלה מהחומץ. ע' דרכי תשובה ס"ק מ"ה שהביא רוב הדיעות. והביאור בשיטתם הוא דס"ל דמה שהתולעת עולה על הבשר לא גרע ממה שהתולעת עולה על דפנות הכלי מבפנים דנחשבת רביתיהו בהכי מאחר דנשאר בכלי אחד יחד עם המשקה.

והכי ראיתי כמש"ז ס"ק ה' שכתב וז"ל "כל שיש משקה אף שפירש על האוכל וחזר למשקה היינו רביתיהו ושרי וכן משמעות רבינו ירוחם בנותן מכלי חומץ לתבשיל אף שיש שם מאכל שרי וכל שכן הוא אם פירש מהמשקה לדופן הכלי וחזר אפילו בכלי שני שרי כ"ש פירש על המאכל תוך המשקה דשרי וכו' "עכ"ל. ועוד יותר מבואר הדבר בלשון החז"א יו"ד סי' י"ד ס"ק ג' ד"ה כ' הפמ"ג וכו' וז"ל "ואם מקצת הדג שהתולע שוכן עליו חוץ למים נראה דחשיב כדופן הכלי והיינו רביתיה. וכן במקצת אוכל חוץ למים והתולע על זה שחוץ למים [מותר] והיינו [אפילו] באוכל בולט חוץ לדופן של כלי דאזיר כלי היינו רביתיה וכו' נראה דכלי שיש לו חידוד יוצא מדופןו אם פירש על החידוד היינו רביתיה וראיה דמתירין בורות אע"ג דהדבר בהוה שיש בו כליטה מעט במקום אחד שאין מחליקין סביבו במלקט ורהיטני, ומשום זה יש להקל גם באוכל הבולט וכמש"כ לעיל" עכ"ל החז"א.

[ב] ואם נתיבשה החומץ ונשאר רק המאכל וטעם החומץ שנבלע בתוכו, דעת המהר"ם שיק הנ"ל דהוי פרישה דשוב אין חומץ בעולם ודעת הבינת אדם הנ"ל דאפילו זה אינו נחשב כפירשה ע"ש בסוף דבריו. ולענ"ד גם הפר"ח והפמ"ג חולקים בנקודה זו. דע' פר"ח ס"ק ל"ג וז"ל "פה ירושלים תוב"כ מצויים תולעים במים שבבורות וטועים רבים בזה כמה שקונים פת מהעכו"ם והדבר ידוע שלשו אותו במים שיש בהם תולעים בלא סינון דאחך נקיותא לא קפדי ואין להתיר מטעם רביתיהו שהרי אלו המים שואבים אותם מן הבור ויש לחוש שפירשו בדלי או בדופני הכלי שהם מונחים לשם" עכ"ל. ומבואר דבעצם כהבינת אדם ס"ל דהגם שנבלע המים התלועים בתוך הקמח מ"מ לא נחשב פרישה ומצד זה לכר היו עדיין מותרים רק דחושש לפרישה על דופני הכלים.

אבל הפמ"ג בשפ"ד ס"ק ח' כתב על עוכדא ודבריו הפר"ח וז"ל "ואפילו אם נאמר דפירשו כדופני דמנא אין לחוש מ"מ הוה פירשו על הקמח בוודאי ואסור כמבואר" עכ"ל. והוא כדעת המהר"ם שיק וע"ש בתשו' שהסמיק עצמו על דברי הפמ"ג הללו. וכן מפורש בדבריו כמש"ז ס"ק ה' שהעתקנו לעיל אות [א]. והפר"ח ודאי לא ס"ל כן דאל"פ למה לו לתלות האיסור בדופן הכלי שהוא רק חשש בעלמא כאשר העברת המים עם התולעים לתוך הקמח הוא ודאי. וע"כ דכדעת הבינת אדם ס"ל דאין זה נחשב פרישה. ומש"כ בס' תשובה מאהבה ח"א סי' צ"ד והובא בפ"ת סי' פ"ד ס"ק ח' דהפר"ח אסר העיסה מטעם דחוששים דפירשו תולעי המים מהמים להקמח אינו נכון, דבהדיא פירש משום חשש שעלו על דפנות הכלי מבפנים ולא משום שעוברים לקמח. והחז"א יו"ד סי' י"ד ס"ק ג' סוף ד"ה כ' כו' ג"כ ט"ל כדעת הפמ"ג והמהר"ם שיק דז"ל "ודוקא במים מרובים על האוכל אבל בלש את העיסה במים שיש בהם תולעים חשיב פירש כשהתולע על הקמח דהמים בטלים" עכ"ל. וכן מבואר מדבריו עוד פעם בס' י"ד ס"ק ר' ד"ה כריש דבריו שכתב בנוגע לתולעי ברכות המתדבקים לדגי קרפיונים דנאסרים כאשר שולים הדג מין הכריכה הגם דזרכם וטבעם של תולעים אלו לעלות מן המים לדגים הללו ושוב לא לפרוש מהם.

כו) ולכאורה סברת הפר"ח והבינת אדם צריכה ביאור דהרי התולעת חי מלחות החומץ ולא מטעמו לבד וכל שתיבש החומץ ונשאר רק טעמו לבד בתוך הכשר וכדומה הרי נעלמה לגמרי הדבר שהיה בו כדי להחיות התולעת ואינו עוד בעולם. וז"ל החז"א יו"ד סי' י"ד ס"ק י"א "ואמנם שרץ שנתהוה במים שבכלים וישב על גב הדג והוציאו הדג מן המים הרי זה כפירש מן המים במוחלט, ואין ענינו לדין כל שתחלת ברייתו מן המים טובלין בו [ונחשוב הדג כחלק מהמים ונמצא דלא פירש הדג מן המים], דהכא שרץ המים חיותו

במים, והלכך אם שאבו בכלי מן הכור והשרץ בתוך המים לא חשיב פירש כיון שלא נפרש מן המים מקור חיותו, אבל על הדג הגוש אין זה מקום חיותו ולא עדיף ע"ג הדג מעל גב האוכל שהרי הולך ומתיבש עד שמת וחשיב פירש מן המים ונאסר" עכ"ל החז"א ולכאורה טענתו צודקת ואיך אפשר לחשוב אחרת.

והנראה לומר בזה דס"ל להפ"ח והבינת אדם דמאחר דכן דרכם וטבעם של תולעי חומץ שניתנים בתורת תכלין לתוך כל מיני אוכלים הרי זה בכלל "דרך תולעי חומץ בכך" ואין זה נחשב פרישה. וכבר נתבאר בארוכה לעיל את י' דתולעי מים נשארים בהתירם גם באינם עוד מאוחדים עם המים (ודלא כתולעי פירות). ואל יפלא בעינך דבר כזה דהא בכל תולעי מים דניתרים מחמת שהם עדיין במקום חיותם הלא ההיתר מתקיים גם אחרי שמחממים המים הגם שתולעים מתים במים חמין. ומכאור מזה דהגם דאין מים רותחים ראויים להחיות תולעים אכ"ז לא פקע היתירם בהיות דכן דרך תולעי המים להיות נרתחים עם המים, ולכן מעולם לא קרה מה שנחשב כפרישה. וכן ס"ל להני דיעות כנד"ד.

ולפי שיטת הפ"ח והבינת אדם יש לנו עוד דרך שניה לישב בה נד"ד, כאשר התולעת כנד"ד דרכו לעבור יחד עם השרימף לתוך גופו של הדג ולהיות נטפל לגוף הדג, ומעולם לא קרה פרישה ממקום חיותו עד שנבלע בתוך הדג השני וגם הוא מקומו הטבעי. והרי הדברים ק"ו אם הם התירו תולעי חומץ או מים גם באופן שאין התולעת יכולה לחיות בהתכשיל מחמת שדרכו בכך עאכו"כ שהיו מתירים נד"ד שהחל ממשיך חיותו ומתחזק בחיותו ע"י שנבלע בתוך הדג. אולם כאמור היתר זה מכוסס על דעת הפ"ח והבינת אדם, אבל אין בהיתר זה כדי סמיכה דדעה זו של הפ"ח והבינת אדם כגדר דעת יחיד היא כאשר רוב הפוסקים חולקים ע"ז. דלא רק הפ"ח ועקרי הד"ס אוסרים אלא גם הפמ"ג המהר"ם שיק התשובה מאהבה והחז"א וכמו שמבאר בדברינו. ולכן הזכרנו זה רק לשלמות הענין ולסניף בעלמא ולא להתיר נד"ד על סמך שיטות הללו. אבל לעיל את כ"ב כתבנו כע"ה ישוב נכון לנד"ד וגם להלן אותיות כ"ז ול' נכתוב בע"ה עוד ישובים מרווחים.

[ה]

כנד"ד התולעת לא שרצה מעולם על דבר שנחשב "ארץ" - היתר שני לנד"ד

(כז) עוד אמרתי לפרק שאילתא דידן מצד שני. והוא דמדברי הראב"ה למדנו נקודה נפלאה אחת שאין הכרח שיש מי שהוא שחולק עליו. והוא דיש ג' סוגי דברים.

(א) פרי המחובר לקרקע שנעשה תלוע, פרי המחוברת לקרקע נחשבת כקרקע וכמפורש כרש"י חולין (סז:): ד"ה באיביה וז"ל "בעודה מחוברת שרץ הארץ היא ואסורה התולעת לאכול דכיון דמהלכת בתוך הקישות והיא מחוברת בקרקע הוי כמהלכת על גבי קרקע אבל התליעה לאחר מכאן מותרת עד שתצא לאויר העולם, עכ"ל. ולכן התולעת אסורה גם לפני פרישה מהפרי. ולא מהני בזה מה שכאן רביתיה דהתולעת דאיתרבי לאיסורא ממלת כל וכדתינא "כל השרץ השורץ על הארץ לרבות תולעים שבעיקרי זיתים" ע' חולין (סז:).

(ב) פרי תלושה מהקרקע שנעשה תלוע, פרי שנתלשה מהקרקע גדולי קרקע היא אבל אינה קרקע ממש. ומאחר דגדולי קרקע היא השרץ שמתהוה בתוכה ראוייה היא שתקרא שם שרץ הארץ עליה. אולם בזה נתחדשה הדרשה "על הארץ להוציא הזיזין שבעדשים" דכל זמן דרביתיה דהתולעת בכך אינה נחשבת כשורצת על הארץ דחסר ב"שריצה" גמורה. ואחר שיצא התולעת מתוכה לאויר העולם הרי היא נחשבת כשרץ השורץ על הארץ מאחר דבלאו הכי "שרץ הארץ" היא מדבאה מדבר שנתגדל בארץ והיתה חסרה רק שריצה, ועכשיו ששרצה מבחוץ חל עליה דינא ד"שרץ השורץ על הארץ". והגמ' מסתפקת דאולי גם פרישה מתמרה לתמרה הוי כ"שריצה" על הארץ בהיות שנתוה כדבר ששם ארץ עליו ועכשיו ששרץ ויצא ממקום רביתיה למקום אחר נמצא דהוא שרץ הארץ שגם שרץ שרץ וראוי היא שתחול עליה איסור מקרא דשרץ השורץ על הארץ. אולם צד השלילי של הגמ' היא דמאחר דהתמרה השניה ג"כ ראוייה להיות רביתיה ותולעת זו לא פרשה כלל לאויר העולם אולי אין זה נחשבת כפרישה מרביתיה וכמאן דלא שרצה דמיה.

(ג) בשר דגים וגבינה שנעשו תלוע, בשר דגים וגבינה אינם אפילו גדולי קרקע ובאלו התולעת שנתהוה בתוכם אין לו זיקה לקרקע כלל וכלל. ולדעת הראב"ה תולעת זו

לא יחול עליה שם שורץ על הארץ גם אם יצאה ושרצה על הארץ דאין תולעת כזו מסוגי שרצי הארץ ולא נתפוס עליה שם של שרץ הארץ. ומאחר דהתורה אסרה רק או "שרץ הארץ" או "שרץ המים" או "שרץ העוף" תולעת זו שאינה לא זה ולא זה לא יחול עליה איסור כלל וכלל. וז"ל הרש"ל שכבר זכרנו לעיל אות כ' דס"ל דהלכה כדעת הראב"ה "ויסכרא ישרה דלא שייך לומר שרץ השורץ כי אם בפירות שבאו מגדולי הארץ או מעניני שתייה שדומה לשרץ המים אבל מה שבא וכו' אין שם שרץ הארץ ולא שרץ המים עליו כלל" עכ"ל. והרשב"א והפר"ח והפר"ח חולקים על הנחה זו של הראב"ה דכל שלא נתהוו בגידולי ארץ לא יחול עליו שם שרץ הארץ. וס"ל דאחר שיצאה ורחשה על הארץ חל עליה מעכשיו שם "שרץ הארץ" הגם שלכתחילה לא היתה לה שום שייכות לארץ.

וז"ל הפר"ח רס"ק כ"ה בחלקו על דברי הראב"ה "הנה דבר ברור הוא שלא יש שום הפרש בין תולעים הנכראים בפירות ומיני קטניות וכיוצא ובין הנכראים במאכל מרוב שומן או הפסד וסרחון שהרי כל מין תולעת ששרץ על הארץ אסרה תורה כדכתיב וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל וכו' וכן הוא בלשון הפרי תואר שם ס"ק כ"ט "ואין לחוש לדבריהם כי שגגה הם והדברים ברורים כשמש שכל הרמש הרומש אסרה רחמנא בכל אופן שיתהוו וזה דבר ברור כשמש בחצי השמים" והיינו דגם בבא מדבר שאינו ארץ כלל כעת יחול עליו שמה ששרץ הארץ. ובכל אריכות לשונו של הפר"ח בס"ק כ"ד העיקר שמוכיח הוא דודאי תולעת שבא מבשר ודגים או מעיפוש אסורים אם שרצו דחל עליהם שם שרץ השורץ ע"י פרישתם לחוץ ורחישתם על פני הארץ.

ובעצם יש תרי לאוין שאינם מיוחדים לשרץ מסוים "אל תשקצו את נפשותיכם בכל שרץ השורץ ולא תטמאו בהם" (ויקרא יא מג) וכמבואר בגמ' דמכות (טז:) "אמר אביי אכל פוטיא לוקה ארבע [בלע שרץ המים לוקה ד' שני לאוין כתובין בשרץ המים אחד בויקרא י"א ואחד בדברים י"ד ושני לאוין כתובין בשרץ סתם אל תשקצו וכו' ומשמע בין שרץ המים בין שרץ הארץ הרי ד' - רש"י] נמלה לוקה חמש [בלע שרץ הארץ לוקה ה' שלשה לאוין כתובין בשרץ הארץ בויקרא י"א ועוד שני לאוין דאל תשקצו וכו'] צרעה לוקה שש [בלע שרץ העוף לוקה ו' אחד משום שרץ העוף דכתיב בדברים י"ד וכל שרץ העוף טמא הוא לכם ושני לאוין דשרץ הארץ דכל עוף הוי ג"כ שורץ על הארץ ושני לאוין דאל תשקצו וכו']" עכסה"ג. ולפ"ז יש אולי לצדד דגם שרץ שאינו שרץ המים הארץ או העוף הוי שרץ וילקח עליה מחמת קרא דאל תשקצו. ולפ"ז אולי החולקים על הראב"ה יסברו דגם דרנא דכוורא שפירש מן הכוורא הוי ביה תרי לאוין מקרא דאל תשקצו את נפשותיכם בכל שרץ השורץ ואל תטמאו בהם אפילו אם אין זה שריצה על הארץ כגון ששרץ מדג לדג או עוד יותר אולי מודים להראב"ה דלא יחול עליו שם שורץ על הארץ במה שיצא מדג ושרץ על הארץ מאחר דאינו בעצם שרץ הארץ ואעפ"כ יעבור באשר הוי "שרץ סתם" וגם על שרץ זה עוברים אחרי שפירש.

אולם באמת מאותו סוגיא גופא מוכח דהני תרי לאוי אינם מוסיפים איסור לתולעים שאינם נכללים בשרץ המים שרץ הארץ או שרץ העוף. דלכאורה יש לתמוה על אביי דביקש למנות חילוקי לאוין שיש בין תולעת זו לזו דשרץ המים בד' שרץ הארץ בה' ושרץ העוף כו' למה לא מנה דרנא דכוורא שאם פירש יעבור עליו בכ' לאוין מקרא דאל תטמאו את נפשותיכם וכו'. ומדלא מנה כן מוכח דקיבלו חז"ל דתרי לאוין אלו אינם אלא הוספת לאוין למה שמפורש בתורה דהיינו תולעי המים לעבור עליו בד' לאוין וכן בתולעי הארץ בה' והעוף כו' אבל כל שאינו בכלל שלושה אלו אינו בכלל מה שאסרה התורה. ולענ"ד הוא מוכח וברור בדברי אביי. ולכן הפר"ח והפר"ח שחולקים על הראב"ה אינם חולקים על עיקר יסוד דבריו ותולעי דגים לא נאסרו והוא אמת וצדק. רק דחולקים על הנחתו דגם אם יצאו ופירשו על הארץ לא יחול עליהם שם שרץ השורץ על הארץ מאחר דלא נבראו בשם זה, והם ס"ל דאעפ"כ חל עליהם שם זה כעת כאשר פורשים מאתה. וכן הוא דיוק לשונם כאשר כתבנו.

ומעתה בנדון דידן אין מקום כלל לאסור תולעי הדגים שבאו לתוכם ע"י שהדג בלעה התולעת. ואפילו בלי לדון אם השרימף והדג רכיתיהו דהתולעת או לא לכאורה אין סיבה כלל לאסור. דהרי התורה אסרה תולעי הארץ והתורה אסרה תולעי המים ותולעת אחרת לא אסרה התורה, וכמו שכתבנו זהו דבר שגם החולקים על הראב"ה מודים בה. ומעתה בנד"ד שהתולעת לא היתה ניכרת לעין האדם לפני שנכנסה להשרימף ולכן לא חל עליה שום איסור כאשר יבואר. ואח"כ נבלעה ע"י השרימף שהיא לא ארץ ולא מים פשוט

שבהיותו בתוכו לא יחול עליה שום איסור גם בלי דרשה ד"הארץ להוציא הזיזין שבעדשים", שאין זה בכלל התולעת שאסרה התורה. ואח"כ כאשר התולעת עוברת מהשרימף להדג הלא הפרישה היא שוב לדבר שאין שם ארץ או מים עליו ואיך יחול עליו איסור. נמצא דבין אם נחשוב העכרת התולעת מהשרימף להדג כפרישה בין לא נחשוב כן אין סיבה מעיקרא שיחול עליו איסור.

ולפ"ז צריך ביאור הא שאסר הרשב"א תולעת שפירשה מחתיכת דג לעל גבי החתיכה מכח ספיקה הגמ' דפירשה מחמרה לע"ג תמרה וז"ל הרשב"א חולין (סז:): "ודוקא בשלא פירשו על גב החתיכה אבל פירשו ע"ג החתיכה אסירי וכדאמרינן בפירשה על גב תמרה דסלקא בתיקו ולחומרא" עכ"ל. ולכאורה מאחר דחתיכת דג אינה גדולי הארץ איך יחול איסור על התולעת במה ששורצת עליו ואיך תהיה נחשבת כשרץ השורץ על הארץ ע"י שריצה ע"ג חתיכת דג. ונראה פשוט דס"ל להרשב"א דכל שהרחש רוחשת בין על הארץ בין על דברים המונח על הארץ בכלל שרץ השורץ על הארץ היא דכל המונח על הארץ שריצה על גביו כשריצה על הארץ דמי דסוף סוף שורץ על פני הארץ. ולכן כאשר התולעת יוצאת מהחתיכה לעל גבי החתיכה הרי היא מאתו שעה ואילך בכלל שורץ על הארץ לדעת הרשב"א. אבל כאשר היא בתוך החתיכה עלינו לרונ מצד שם החתיכה בעצמו האם שם ארץ עליו או לא. ובזה חתיכת דג המונחת לפנינו ובה שורץ שרץ אין על שרץ זה שם שרץ הארץ באשר החתיכה עצמה אינה ארץ. וכשם שתולעים שנתהוו בגבינה אינם נחשבים כשורצים על הארץ עד שיצאו (גם בלי דינא שרבייתיהו בכך ורק להתירם גם כאשר פירשו מהם הוא דצריכיין לסכרת רביתיהו בכך) מאחר שהשריצה היא בהדג ולא על פני הארץ כך התולעת שכחתיכת דג שורצת בהדג ולא על הארץ. ומאחר דהדג לאו גדולי קרקע היא אין סיבה כלל לאסור התולעת שכתוכה.

[1]

ביאור ספיקת הגמ' "פירש מתמרה לתמרה" - והיתר שלישי לנד"ר

כח) ז"ל הגמ' חולין (סז:): "בעי רב אשי לגב תמרה מהו (פרש"י; מתוכה פירשה לגבה מי אמרינן היינו רביתיה או דילמא כשורץ על דבר אחר דמי) לגב גרעינתה מהו (פרש"י; אם תמצוי לומר לגב תמרה כדבר אחר הוא גב גרעינתה מהו, כל תולעים מגרעיני הפרי הן גדלים) מתמרה לתמרה מהו (פרש"י; ולא שרץ על גבה אלא מזו על זו מי אמרינן כיון דלאו היינו אמה שורץ קרינן ביה או דילמא אויר העולם בעינן וכולהו בתלושין בעי להו) תיקו" עכ"ל הגמ'.

ולכאורה לא מוכן הספק השלישי, דאם הוא בדרך אם תמצא לומר דפירש מגרעינתה אסור איך יש להסתפק אם בעינן פירש לאויר העולם או לא. הא בפירש מגרעינתה לא פירש התולעת לאויר העולם (שהלא הכל קורה בתוך התמרה שעדיין לא נפתחה ע' פרישה ס"ק ז' ומנחת יעקב סי' מ"ו ס"ק י"ב) ואעפ"כ אסרינן וע"כ לא בעינן אויר העולם. ונדאח דביאור הספק השלישי הוא ע"ד את"ל שבספק שני יש להקל ועלתה ע"ג גרעינתה מותרת, ויש אעפ"כ להסתפק בהיתר זה אם הטעם מחמת דלא ראה אויר העולם ולכן כ"כ בפירש מתמרה לתמרה מותרת דלא ראה אויר העולם. או דילמא סיבת ההיתר הוא משום דהיינו רביתיה מדהוי כולהו חד פרי, הא לאו הכי חוי אסרינן פירש מגרעינתה לתמרה הגם שלא ראה אויר העולם. ולפ"ז אולי מתמרה לתמרה אסורה מאחר דלאו היינו מקום רביתיה דנתהוה בפרי אחר.

והנה מבואר בדברי רש"י שנקודת הספק בהשאלה השלישי היא האם בעינן שיצא לאויר העולם או לא. ואם בעינן "שיצא לאויר העולם" בכדי שיהא נחשב כשרץ השורץ על הארץ אז פרישה מתמרה לתמרה לא יגרום איסור הגם שיצא ממקור הוויתו. ולא משמע כלל שהגמ' מסתפק בתרתי. חזא, דמדהוי מתמרה לתמרה שהוא חד מינה אולי גס תמרה שניה נחשבת רביתיה. ושנית, דגם אם אינו רביתיה אולי בעינן "שיצא לאויר העולם". ופשוט דאין זה בכלל כוונת הגמ' וכמבואר בהדיא מרש"י וכן הוא בר"ן דהספק הוי רק מפאת דלא ראה אויר העולם. הא אם אין תנאי כזה ודאי אסור.

כט) ולפ"ז פשוט דשאלת הגמ' לדעת רש"י והר"ן היא גם בפירש מתמרה לפרי אחר כגון תאנה העומד אצלו ובשר שניהם נוגעים זו בזו בענין שהתולעת עובר מאחד להשני בלי

לראות אויר העולם. וכן מבואר מלשון הרמב"ם פ"ב ממאכלות אסורות הל' ט"ז וז"ל "או שנמצאת תולעת על הגרעינה מבפנים או שיצאו מתוך האוכל לתוך אוכל אחר כל אלו אסורין מספק ואין לוקין עליהן". הרי לשון שאין להסתפק בו כלל דלא הזכיר תמרה כלל רק אוכל ופשוט דאפילו עבר מאוכל אחד לאוכל אחר אותו דין יש לו ואסור ואין לוקין עליו דגם על זה נשאר הגמ' בתיקו, וברור. והא דנקט הגמ' תמרה לתמרה דיבר בהוה דבדרך כלל דוקא שתי תמרים יתדבקו יחד או שני תאנים ודבר רחוק הוא שיתדבקו תמרה ותאנה מאחר שאינם גדילים ביחור אחד. וצע"ג דברי שו"ת שבט הלוי ח"ד יו"ד סי' פ"ג ד"ה ובגוף וכו' שכתב אחרת והרי מרש"י הר"ן הרמב"ם הטור והשו"ע מבואר דהיינו הך ואין לחלק בין מתמרה לתמרה לבין תמרה ופרי אחר.

וכן הוא בהדיא בלשון המחבר בשו"ע סי' פ"ד סע' ד' "ואפילו לא פירש כולו אלא מקצתו או שלא פירש אלא על גבי הפרי או על הגרעין שבתוכו או שפירש מפרי לפרי אסור" עכ"ל והוא העתק לשון הטור. ומפורש בכל שפירש מפרי לפרי בכלל ספיקת הגמ' הוא דאל"ה למה לא אשמעין בהדיא מתמרה לתמרה שהוא חידוש יותר גדול שגם זה אסור. וכן ראיתי בספר יבין דעת להגר"י קוטנא סי' פ"ד ס"ק ו' שכ"כ בהדיא דאין חילוק בין מתמרה לתמרה ובין מפרי אחד לפרי אחרת או אפילו למין אוכל אחר לגמרי.

ומאחר דנקודת השאלה היא אם בעינן שיצא לאויר העולם או לא לכאורה ברור דבשאלתא דפירש מתמרה לתמרה אין חילוק בין נשארה התמרה הראשונה דבוקה בהשניה אחר שפירשה התולעת להשניה או אם נפרדה התמרה ממנה. וכן מבואר מסתימת כל הראשונים שציירו שאילתא דא בלשונות כמו "פירש מפרי לפרי" או "מאוכל לאוכל" שהם דברים שאינם מתדבקים אהדדי, ומיד אחר נביעה יתפרדו אחד מהשני. ולפלא בעיני שהחז"א כיו"ד סי' י"ד ס"ק ג' כתב להיפך מזה וז"ל "נראה דאי פירש תמרה שניה מראשונה ודאי חשיב פירש ודוקא כל זמן שהן מונחין זו אצל זו חשיב רביתה, וכן בפירש לדופןנו דמנא אם שבר מקצת הדופן חשיב פירש" עכ"ל. ולא זכיתי להכין דבריו הקדושים. ואולי הבנת החז"א הוא דהתיירא לתמרה היא כמו עלה על דופן הכלי מבפנים. דמאחר שהתולעת עדיין סמוך ונראה למקור חיותו וקל אליו לחזור לשם אין זה פרישה אבל אי לאו הכי ודאי הוי פרישה. ולכן כל שפירש תמרה זו מזו נתבטל סיבת ההיתר וכ"כ חתיכת חבית שתולעת יושבת עליו שנשברה מהחבית אובד התירו באשר כל התירו נובע מקרבות התולעת להמים ועכשיו זה נפסק. וזהו המשך הדברים בדברי החז"א. אמנם מסתימת הראשונים ואחרונים נראה דלא נחתו לחלק בזה. ולשון הרמב"ם שהעתיקתי "שיצאו מתוך האוכל לתוך אוכל אחר" הוי כמעט בהדיא דלא כחידוש זה מאחר דבשלמא תמרה הרי היא הרבה פעמים דבוקה בחברתה ואפשר לאוכלם כאחד, משא"כ אוכל סתם הוא מונח לשעה קלה אצל מאכל אחר אבל פשוט דאינו דבוק בו ובשעת אכילה לא יגביהם שניהם לפיו לאוכלם יחד ואעפ"כ נסתפק הגמ' שהוא מותר מאחר דלא ראה אויר העולם.

ודע דכתוב פיסקא בתשו' מהר"ח או"ז סי' כ"ט דאפשר לטעות בהבנתו ולפרש שחולק על כל הנ"ל לכן אעתיק דבריו ואפרש הכוונה האמיתית שבהם. וז"ל "וכן תולעים שביין אפילו פירשו לדופני החבית מבפנים מותר ונראה דאפילו לא חזרו ליון אלא אכלן אדם מעל דופני החבית מבפנים מותר, ואע"פ שגבי תולעים שכאו מחבית אחרת לתוך זו היה קרוי על הארץ דעד כאן לא מבעיא לן התם אלא פירשו מתמרה אבל מתמרה לקישות נראה דפשיטא ליה לאיסור, אעפ"כ כיון שכזה הכלי נולד אינו קרוי שורץ על הארץ" עכ"ל. ולכאורה כתוב בו דאם עבר מתמרה לפרי אחרת פשוט דאסור ואינו בכלל ספיקת הגמ'. אולם זה טעות בהבנת דבריו.

ונעיין בעיקר דבריו, דלכאורה אין הוכיח דאם עבר תולעת מחבית של יין לחבית של יין אחרת דהוי בכלל פירש מההיא דמתמרה לקישות אסור, הא תמרה וקישות תרי מיני הם משא"כ שני חביות של יין דומים למתמרה לתמרה דהוי ספק בגמ' ואין בו פשיטות לאיסור. והאמת יורה דרכו דודאי מודה דאם תמרה וקישות נמצאים יחד במקום אחד ועבר תולעת מתמרה לקישות דהוי ספק, ושוה לההיא דמתמרה לתמרה דנשארת בה הגמ' בספק. אולם הגמ' חוקר רק במתמרה לתמרה שהם בדרך כלל בחבית אחד ולא במתמרה לקישות שהם בשני חביות שונות (חבית של תמרים וחבית של קישות) משום דפשיטה ליה להגמ' דכל שיצא מחבית אחת ונכנסה לאחרת ודאי פירש הוי באשר א"א להחשיב החבית השניה כמקום חיותו מאחר שנתהוה בחבית אחרת ודו"ק. נמצא שלא מצאנו דעה כזו שיש חילוק בין מתמרה לתמרה לבין תמרה לתאנה.

ל) וכד נחזור עוד פעם לנד"ד שהתולעת שנמצאת בתוך מעי השרימף עובר למעי הדג ע"י שהדג אוכל השרימף. ולכל היותר יש בזה שאילתא של פירש מתמרה לתמרה דהוי איבעי דלא איפשטא ולחומרה. והגם שהשרימף מין בעל חי אחד הוא והדג מין בעל חי אחר הוא אין זה מעלה או מוריד באשר שאלת הגמ' היא אם בעינן "שיצא לאויר העולם" או לא. ואם לא בעינן שיצא לאויר העולם אז גם בעבר למין אחרת מותרת ע"ל באות כ"ח.

ולפ"ז נד"ד מותר בפשיטות מטעם ס"ס. ספק הלכתא כהראבי"ה דכל תולעת שלא נתהוה בפרי הגדילה בארץ וגם אינו תולעת המים אין בו איסור שרצים כלל, וכפי שביארנו הרמ"א הש"ך המהרש"ל כנסת הגדולה והפמ"ג ס"ל דכן הוא עיקר הדין באשר הרבה ראשונים ס"ל כוותיה ע' לעיל אותיות י"ח וי"ט. והגם שלדינא לא סמכינן על דברי הראבי"ה אלא במקום הפסד מרובה מ"מ בניתוסף עוד ספיקא דדינא של פירש מתמרה לתמרה פשוט דמותר. והכי מבואר בפמ"ג בשפ"ד ס"ק י"א דכל דאיתוסף עוד ספק לספיקת הגמ' בנד"ד הוי ס"ס לקולא וז"ל "ונ"מ אי יש עוד ספק הוי ס"ס וכמו שיתבאר ועמ"י כלל מ"ו אות י"א הביא בשם הפרישה באה"ע ס"י ק' אף דכל את"ל פשיטותא היא להר"מ ז"ל מ"מ היינו היכא דאמרינן בהדיא בגמ' את"ל משא"כ היכא דלא אמר את"ל "עכ"ל. וכן נקט העה"ש ס"ק ל"ט.

ואף דלא סמכינן על ס"ס לכתחילה במקום דאפשר לברורי ע' ס"ס ק"י ש"ך ס"ק ס"ו בשם הרשב"א וסיים דהיכא דהוא לפנינו ואין הפסד בדבר יש להחמיר ולבדוק, כבר העיר הפמ"ג הנ"ל בזה בנוגע למה שמצאנו שבבדיקת תולעים סמכינן על ס"ס להקל ועל זה כתב דבדיקה נגד השמש הוא קצת טירחא ונחשב כמו הפסד. וק"ו בנד"ד לבדוק הדקים ע"י קופסה של אור הוא טירחא גדולה ביותר. ובלאו הכי הלא חז"ל כבר קבעו לנו שתולעים אלו מותרים ואין לנו בעצם ספק בשריותם, והננו רק עמלים לישוב דבריהם הקדושים עם המציאות כמו שחכמי העמים אומרים לנו, וכנוגע לזה הוכחה שיש בענין זה לכה"פ ס"ס היותר הוא ודאי הרווחה גדולה להסיר הסתירה שכן דברי חז"ל לדברי חכמי העמים.

לא) העולה מזה דיש ג' דרכים לישוב הוראת חז"ל דתולעים הנמצאים בכשר הדגים טהורים עם עדות חכמי אומות העולם. [א] היינו רביתיהו לעבור מהשרימף להדג מאחר דחיותו תלויה בהעברה זו ממקום למקום וגם אין שום פרישה ממקום שניתן לו חיות למקום שלא ניתן לו חיות באמצע. ע' לעיל אות כ"ב. [ב] מאחר דתולעת זו היתה כל חייה או בשרימף או בתוך דג לא חל עליה שם דשרץ השורץ על הארץ דשתיהם אינם נחשבים ארץ והתורה אסרה אך ורק תולעי הארץ או תולעי המים, ע' לעיל אות כ"ז. [ג] לדעת הראבי"ה תולעת דידן מותר גם אם פירש לגמרי כתנאי שהוא מעורב בתוך מאכל. והוראתו הוי בגדר ספיקא דדינא. וניתוסף לזה נד"ד הוי בגדר ספיקת פירש מתמרה לתמרה דהוי ספק דלא איפשטא. וא"כ הרי זה בפשיטות ס"ס להתירה. ומאחר דתולעים מעורבים בתוך בשר הדגים הרי הם מותרים ע' אות ל'.

לב) ודע דתליעה זו שאנו דנים עליו נמצא מאוד בכל דגי הים ולא רק כמין אחד או שנים. ויש זמנים בשנה שכל הדגים מוחזקים בתולעים אלו. ועוד לבדוק הוי טירחא גדולה ועצומה, ושייך רק ע"י שימת חתיכת הדג ע"ג קופסה מאור מבפנים באור אלעקטרי כהיר. ולכן מי שרוצה להחמיר לעצמו בשאלתא דא עליו לאסור על עצמו כל דגי הים כולל הערינג. ולדינא הם מותרים בלי פקפוק, מאחר דלפני שנאכלים ע"י השרימפ'ס ה"ה קטנים ביותר ואין עין אדם שולט בהם וכל כזה כמאן דליתא דמי עד שיתגדל וכמו שנבאר בע"ה, ומזמן שנאכלים ע"י השרימפ'ס ונעשים כדברים הניכרים לעין בירדנו בע"ה שיש ג' התירים.

ומובן דכל ההיתרים מיוסדים על ההנחה שהתולעים אינם נאסרים טרם שיבלעם השרימפ דאם נאסרים כאשר הם בתוך מי הים האיסור שחל עליהם לא יפקע. אכן לענ"ד פשוט דלא יחול איסור עליהם באותו זמן כהיות שהם כ"כ קטנים על שאין עין אדם רואה אותם וכל כזה לא חל עליו שום איסור. וכבר כתבתי בירור בענין זה בחשו' מחזה אליהו סי' צ"א ומ"מ אמרתי לבא עוד פעם בענף הבא בענין זה מחמת דברים שניתוספו מאז שכתבתי הבירור ההוא.

איסורי התורה אינם חלים על מה שאינו ניכר לעין

לג) בירור דברי חז"ל דיש תולעים הנעשים מהעפר או מעיפוש פירות. ככל דכרנו עמלנו לישב מה שאמרו חז"ל הקדושים ונפסק בשו"ע עם מה שאומרים חכמי העמים בדרכי תליעת דגים, ובע"ה זכינו להראות שגם אם נקבל דבריהם לאמת אכ"ז דברי חז"ל חיים וקיימים. אולם בדבר אחד יסודי הנוגע לכל עניני תולעים יש לכאורה סתירה גדולה ועצומה בין דברי אלוקים חיים הגמ' הראשונים וכל הפוסקים ובין דברי המדעים. והוא דבדיני התורה יש מושג של "מיניה כרכיה" או "מיניה גביל" דהיינו שהתליע מתחלת מעיפוש המאכל או שמנונית המאכל ויצאו משם תולעים בלי שנתהוה מזכר ונקבה ומכח זה יש התירים לתולעים שמתהווים בפירות תלושים. וחכמי העמים כופרים בזה בכל תוקף. ופעם הייתי אצל המומחה היותר גדול באנגליה בעניני ענטומולוגיה [entomology] (בירורים ככל דבר הנוגע לתולעים) וכאשר ספרתי לו שיש אומרים שתולעים מתהווים מאליהם בפירות פולים וכדומה מחמת הכשר המקום לתליעה, צחק עלי וביטל דבר זה כאי אפשר ולא עוד אלא אמר שיכולים להראות תמונות ופילמס איך שכל שרץ ושרץ מטלת ביצים והרוח או גורם אחר מעבירם ממקום למקום ומזה נולדים התולעים ככל דבר ודבר. וכמובן לא יפול אמת ארצה ואם לפי דברי חז"ל אין הדבר כדבריהם אז לא נשמע להם ונבטח שיבא היום שאמיתות קבלת חז"ל יתגלה לעין כל.

לד) וז"ל הרמב"ם פ"ב ממאכלות אסורות הל' י"ג "אלו המינים שנבראים באשפות ובגופי הנבלות כגון רמה ותולעת וכיוצא בהן שאינן נבראין מזכר ונקבה אלא מן הגללים שהסריחו וכיוצא בהן הן הנקראין רומש על הארץ. והאוכל מהן כזית לוקה שנאמר ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ ואע"פ שאין פריין ורכיין. אבל השרץ השורץ על הארץ הוא שפרה ורבה מזכר ונקבה" עכ"ל. וז"ל בספר המצות מצוה קע"ט "ואינו נמנע התילד הנמלה או הצרעה וזולתם ממיני העופות והשרצים מן העפושים בתוך האוכל אלא אצל הסכלים שאין בהם ידיעה בחכמת הטבע אלא יחשבו כי כל מין מהמינים אי אפשר שיתילד איש מאישיהם אלא מזכר ונקבה בעבור שהם רואים זה" הרי לן מלים חריפים מהרמב"ם נגד דיעותהם. ואני בהיותי עוסק ומעיין מאוד בעניני תולעים בכדי להורות לבני גילי מה צריך בדיקה ומה אינו טעון בדיקה ואיך לבדוק הצריך בדיקה וכו' נתקשיתי מאוד באשר כל ספריהם מלאים עם תמונות מביצי תולעים תמונות הנעשית בפוטוגרפיה המגדלת הדבר עשרות פעמים ויותר. ובפרט נתקשיתי מאוד בענין כינים כמו שיבואר באות ל"ה.

ובצר לי הלכתי בהיותי בארץ ישראל אצל אחד מתלמידי המובהקים של החזון איש זי"ע ושאלתי אותו אם מותר עבורנו לומר שאולי אמת הוא שכל התולעים נולדים מביצים שהטילה האם, אולם בהיות והביצה וגם התולעת היוצא ממנה קטן מאוד מאוד עד שאינה ניכרת לעין האדם ולא יכירם בני אדם כלל עד שיתגדלו קצת, כל כזה כמאן דליתא דמיא מן התורה, שהתורה ניתנה לבני אדם כמות שהם ועם החושים שניתן להם להבחין כל דבר (ובלי עזרת המכשירים שנתחדשו במאות שנים האחרונים). ולכן מאחר ולפי גדר התורה ביצה זו ותולעת זעירה זו כמאן דליתא דמי התורה מחשיבה התולעים כנעשים מעיפוש או משומן שהם המקומות העיקרים שבהם מניחים התולעים ביצייהם בכדי שהנולדים יהא להם המזון הנצרך להם. ע"כ שאלתי. והתגובה של הגאון הנ"ל שליט"א היתה שאין כל ספק אצלו שזהו האמת ואין שום סיבה שלא לחשוב בדרך זה. ולא מענינת לנו אם חז"ל ידעו המציאות שהתולעים נולדים מביצים או לא ידעו המציאות דלפי גדר התורה אין להתחשב בזה כלל וכלל.

[ולמעשה מחלקים בדיני התורה בין בירור ע"י ראית העין לבירור ע"י שאר דרכי הבירור כמכשירים וכדחזינן בדיני ביטול יבש ביבש מין במינו חד כתיב. דכל דיני ביטול נאמרים אך ורק כאשר האיסור נאבד לגמרי בחוץ ההיתר וא"א להכירן לא בטעמא ולא במראה. ע' פר"ח יו"ד סי' ק"ד ס"ק ג' והחכ"א כלל נ"א סע' א' וז"ל של החז"א סי' י"ד ס"ק ו' "ושיעור נימוח היינו שאין העין מכירתו כלל והלכך מתבטל כדון יבש ביבש, אבל אם העין מכירתו כשיפגשו אע"ג שאין כוח באדם לחפש אחריו חשיב כאיסור הניכר ואינו בטל, ואם אין העין מכירתו מחמת קוטנו [דהיינו אפילו היה מסתכל עליו ממש מ"מ לא היה מבחינו מבין שאר הפירוורין שבהתבטל] ועדיין הוא שלם אינו בטל מדרבנן מדין בריה" עכ"ל. והארכתי בזה בהמדריך לבדיקת תולעים, מקורות אות י"א.

וע' בדרכי תשובה סי' צ"ח ס"ק ל"א שהאריך בכירור הדברים מה נקרא מין במינו ומה לא. ולמשל כמעט כל הפוסקים מסכימים שחתיכת דג טהור וחתיכת דג טמא מין אחד הם וחד בתרי הכל מותר. והרי במייקרוסקופ אפשר לברר בשר דג טמא מבין דג טהורה באשר תחת המייקרוסקופ רואים שינוי בין כל בשר ובשר וגם בהדם רואים חילוק אפילו בין אדם אחד לשני ק"ו בין מין דג אחד לשני. ואעפ"כ לא שמענו שכדורות האחרונים שנמצא המכשיר מייקראסקאף לא יהא ביטול מאחר דאפשר לבררו במכשיר זה. ועכ"פ מכואר דלפי גזרי התורה כשהעין אינו רואה והחין לא טועם חילוק ביניהם יש ביטול הגם שיש דרכים איך לברר הדבר (וגם להקפיד השומן בכדי להפרידו שנזכר ביו"ד סי' צ"ח סע' ד' אינו אלא מדרבנן ע"ש בפלתי ס"ק ו'). ומובן שאין להביא ראיה לעצם הכלל שכתבנו למעלה (דבר שאינו נראה לעין כמאן דליתא דמי) מההיא דחד בתרי בטל מחמת דאין האיסור ניכר לעין, דשם ה"ביטול" הוא המתיר לא מה שהחומר אינו ניכר דכאמת החומר נראה לעין ורק זהותו חסר לנו, ואנו דנים על דבר שאינו ניכר מחמת שאינו הדבר נראה להעין כלל].

לה) בירור דברי חז"ל דכינה אינה בא מזכר ונקבה. ובאמת הכרח גדול לומר שדבר שאינו ניכר לעין אין התורה מתחשבת בו יש להביא מכינים דקבעו חז"ל בגמ' דשבת (ק"ז:): דמותר להרגם בשבת מאחר דאינם פרים ורבים ואינם באים מזכר ונקבה. ומתמה הגמ' "והאמר מר יושב הקב"ה וזן מקרני ראמים ועד ביצי כינים (ופרש"י קס"ד כינים קטנים כשיוצאים מביציהם) ומתרץ מינא הוא דמיקרי ביצי כינים" עכ"ל הגמ'. וכבר תמה הפחד יצחק בערך צידה ע"ז דהלא אנו רואים בחוש שיש ביצי כינים בהשערות הנקראים באנגלית "ניטס" ואיך אפשר לומר שמתהוים מהזיעה והעיפוש. ועוד המוה שכל גדולי הפוסקים (כולל המ"ב) הניחו הדין כמו שכתוב בשו"ע דכינה אינה פרה ורבה ומותר להרגה בשבת כאשר עינינו רואות שיש להם ביצים כנקודות לבנות בתוך השערות.

[ואין לומר שמה שלפנינו אינם כינים אמתיים והכינים שהיו בזמן הקודם נעלמו ואינם, דהרי בזמן חז"ל לא היה תולעת שניה בשערות לכד מכינים, וזה מכואר בהדיא ממה שאיתא בשבת שם ונפסק בשו"ע או"ח סי' שט"ז סע' ט' דאסור להרוג כינה שיצא מבגדיו משום שכבגדים מצוים פרעושים לבד מכינים וכפרעושים יש איסור נטילת נשמה וגזרו שלא יהרוג כינה כדי שלא יהרוג פרעוש, משא"כ כינה שיצא משערותיו מותר להרוג דאין לגזור שמא יהרוג שרץ אחר שיש בו נטילת נשמה משום שלבד מכינה אין שרץ אחר מצוי בשערות הראש. ואם נאמר שזה שלפנינו מין שרץ אחר הוא ואצלו יש איסור נטילת נשמה שרץ זה היכן היה בזמן חז"ל ובזמן שנכתב השו"ע, הלא דרכו להתדבק לשערות אדם ולמה לא חששו שיבא להרגו. וע"כ דזה שלפנינו הוא הכינה שעליו דברו חז"ל. וכל זה דלא כספר דברי מנחם ח"כ הערות על שו"ע הלכות שבת סי' ט"ו עמוד רפ"ג שרצה להציע שנשתנו הטבעים ולענ"ד א"א לומר כן, וע"ל אות ד']

ע' ס' חידושי בתרא על מ"ב ח"ג סי' שט"ז ד"ה בה"ל הנ"ל הוסיף וכו' שכתב לישב הענין שהעיפוש יחד עם הביצה מולידים, ועיקר הכח באה מן העיפוש וצריכה רק לסייע מצד הביצה, ולכן מה שנולד נחשב כבא מהעיפוש והוא העיקר. ובמת"כ אין זה אמוז וביצי כינים יתפתחו גם בתוך אינקיובייטור שיש לו החום הנכון ואין שם שום סיוע מצד העיפוש. וברור שכח ההולדה היא בהביצה לבד ואינו נגרם ע"י הסכיבה. וא"ת א"כ למה מטילה התולעת ביצחה אך ורק באשפה ובמקום עיפוש (הלא הוא סימן שיש צורך בהעיפוש). התשובה היא דנתן הקב"ה חוש בהתולעת להטיל ביצחה שם בכדי שהנולדים דניזונים מעיפוש ימצאו מזונותיהם מיד כהולדם. וכן דרך כל התולעים להטיל כיציהם במקום שמזון מוכן להנולדים. וכל זה חלק מסלאי הבריאה.

ולישב זאת יש להקדים ידיעה נכבדה. והוא דהביצים נעשים לבנים ובעלי הכרה רק אחר שיצא התולעת מהם והם כמו קליפה ריקנית אבל בעוד התולעת בהם הם חום וא"א לעין האדם לראות אותם בתוך השערות בהיותם כ"כ קטנים ופשוט שלא יכירם עין שום אדם וכאינם בעולם. [ולכן ע"ג שחור דהיינו ביצים הריקנים ע"ג שערות שאני דגם נקודה קטנה בתכלית אפשר לראותה ע"ג רקע שחור או צבע עמוק ובאמת אין שיעור כלל לקוטן נקודה לבנה להיות ניכר ע"ג רקע שחור דתמיד אפשר לראותו. אולם אותו גודל ע"ג רקע לבן או צבע כהיר אין העין רואה הדבר כלל וכלל, לא מפני שא"א להכירו מחמת סביבו (camouflage) רק מחמת קוטן הדבר בעצמו א"א לראותו בעין האדם. ודומה לנקב קטן ביותר בנייר דא"א לראותו בעין האדם אבל כאשר מחזיקים הנייר נגד השמש

רואים אותו, דאין הנקב נחשב כניכר לעין]. ולפי זה יש לומר שמכיון שביצת הכינה היא קטנה מאוד ועין האדם לא יכירנה אין התורה מתחשבת עמה כלל, והכינה נחשבת כאלו מתהווה מן החומר שהיא גדלה בו וניזונית ממנו כאשר בתוך חומר זה הוא מתגלה לעין האדם, ולהכי היא נחשבת לכריה שלא נולדה מנקבה ואין בה נטילת נשמה. וע' בספר מכתב מאליהו ח"ד עמוד שנ"ו בהגהת העורך שם שדרך ג"כ בדרך זה לישיב ההיא דכינה. ולענ"ד מגמ' זו מוכח היסוד שאין להתחשב במה שאין עין האדם רואה. ומצד ההגיון אין שום מקום לחלק בין דבר שלעולם ישאר תה הכרה לדבר שכעת הוא קטן ביותר אבל אחר זמן יתגדל.

ל"ו) בירור שיטת הרמב"ם דפרעוש נוצר מהעפר ואח"כ פרה ורבה. ועוד דבר תמוה מאוד יתישב ביסוד הנ"ל. והוא דעת הרמב"ם כפ"כ מהל' מאכלות אסורות כדינא דפרעוש (הנקרא אצלנו flea) דס"ל דמתהווה מן העפר אבל אח"כ הוא פרה ורבה ע"י הטלת ביצים. וע' ביאור הלכה סי' שט"ז סע' ט' ד"ה להרגה וכו' שהרבה להוכיח שכן דעת הרמב"ם וכן הוא בהדיא בספר המצות מל"ח קע"ח, ולכן יש בה איסור נטילת נשמה בשבת. ומצוין שם להרמב"ן בספר המצות בשורש ט' דחולק על הרמב"ם וסובר דכל מין שלא נתהוו מזכר ונקבה אין בכוחו לפרות ולרבות מצד הטבע. ובאמת דעת הרמב"ם מפליא שיהא מציאות כזה דהגם שנוצר תולעת מעיפוש יטיל ביצים להוליד דורות הבאים. אולם עם הנ"ל הכל על מקומו בא כשלוש. כאשר ידוע היום וספרי העמים מלאים מידיעה זו שהפרעוש מטילה ביצתה בהאדמה לפני החורף ובסוף החורף נוצר מהם פרעושים. ביצים הללו שבתוך הקרקע א"א לאדם להכירם כהיותם ביצת בריה קטנה ביותר וכאשר מעורב עם העפר א"א לראותה כלל גם אם היו מסתכלים על ביצה זו דנראית לגמרי כמו גרעין חול. וע' תשו' שבט הלוי ח"ז סי' קכ"ב שכתב דגם ברואה נקודה שאינה זזה ממקומה אם א"א להכיר בין נקודה זו לאחרת וא"א לזהות התולעת כמאן דאינה נראית לעין דמי ע"ש ד"ה ובעניותי וכו' ולכן הרי הם כמאן דליא ופרעוש נחשב כנולד מן האדמה. אולם אח"כ היא מטלת ביצים ע"ג עלי ירקות ועשבים ואז אפשר להכיר הביצים בהיותם בני הכרה ואינם מעורבים עם עפר. ולכן נעת הפרעוש נחשבת כפרה ורבה.

לז) דעת גדולי הפוסקים על אודות דברים שכעת אינם ניכרים לעין. ועצם הדבר דכל שאין העין שולט בו אין כא איסור דלא ניתנה התורה למלאכי השרת שנאמר שאם אדם לא בדק דבר במכשיר נמייקסקוף יעבור איסור אם יש בו תולעים. וכבר הארכתי בזה בע"ה בשו"ת מחזה אליהו סי' צ"א. ובעיקר כבר כתבו כן הערוך השלחן יו"ד סי' פ"ד ס"ק ל"ו וז"ל "דלא אסרה תורה במה שאין העין שולט בו דלא ניתנה תורה למלאכים דאל"כ כמה מהחוקרים כתבו שגם כל האויר הוא מלא ברואים וקים מן הוקים ובשארם פותח פיו כולע כמה מהם אלא וכו' כיון שאין העין שולט בהם לאו כלום הוא אמנם במה שהעין יכול לראות אפילו נגד השמש ואפילו דק מן הדק הוה שרץ גמור" וכ"כ האגרות משה יו"ד ח"ב סי' קמ"ו ד"ה ומה שכתר"ה וכו' ומביא כן בשם הגאון ר' חיים מבריסק זצ"ל והגאון ר' שמחה זעליג מבריסק זצ"ל. והא לך לשונו כחאה"ע ח"ג סי' ל"ג ד"ה אבל "וכמו שרצים שלא נראים לעין אלא ע"י דבר המגדיל שאינו כלום". וע' להלן אות מ' ס"ק א' שהעתיקתי לשונו כחיו"ד.

ובלשון הפוסקים הקדמונים קראו מה שאינו ניכר אלא ע"י מייקסקוף "מה שבכח" וכלשון הבינת ארס סי' ל"ח סע' ה' כשדחה דברי ספר הברית שכתב דאסור להשתמש בחומץ חי מאחר דרואים במייקסקוף שיש בו הרבה תולעים. ולזה כתב הב"א "אלא הכל הוא ולא אסרה תורה מה שבכח אלא מה שבפועל". ופשוט שכונתו דכין שהוא תליעה שלעולם לא יתגדל עד שהוא ניכר לעין וכמו שכן הוא במייקרבוען בין שהוא תליעה שיתגדל במשך הזמן לדבר הניכר. בכל אופן "לא אסרה התורה מה שבכח אלא מה שבפועל" דהיינו שהוא ניכר כעת. וכן הבאתי שם בשם כמה מגדולי האחרונים ואין צורך לכסול הדברים.

וכן מבואר מדברי הדוכב משרים ח"א סי' א' כשדן שם אם הפסק בין אותיות הניכרת רק ע"י זכויות המגדלת נחשבת הפסק והס"ת כשר או מדאין החילוק אותיות נראה לעינים הרי הם כמחוכרים והס"ת פסול, וכתב שם בתוך דבריו וז"ל "אולם לדעתי נראה כיון דלפי חוש הראות נראה שהוא נגיעה ממש שפיר חשוב בכלל נגיעה. ויותר מזה מצאנו בשו"ע או"ח סי' ל"ב סע' י"ג לענין הדין שצריך שיהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים כדי שלא תהא האות נראית בו חלוקה לשתיים, ואם אינו ניכר הנקב בראות עין רק נגד השמש דעת המ"א בס"ק ט"ו בשם הב"ח דכשר אלמא דלא חשיב הפסק אם אינו ניכר לעין,

א"כ ה"נ השיב בכלל נגיעה כיון דלפי חוש הראות נראית הנגיעה. ואפילו לדעת הט"ז שם דגם אם הנקב נראה נגד השמש פסול דהוא משום דלא משגיחין על חוש הראות לכד אלא חיישינן גם למה שהנקב נראה נגד השמש [שגם זה בכלל ראייה היא לדעת הט"ז], אבל ודאי שהעיקר הוא חוש הראות. וא"כ בכאן שהנגיעה היא הפוסלת ולפי חוש הראות נראית הנגיעה ודאי דהוי נגיעה ופוסל דראות העין הוא העיקר עכ"ל הדו"מ.

לח) וכזה ראיתי בתשו' שבט הלוי ח"ז סי' ב' ס"ק י' שיצא לאור לפני שנה שכותב שם הגאון שליט"א בתוך דבריו וז"ל "ומה שכתבו איזה רבנים לדמות בדיקת סתו"מ ע"י הקאמפיוטער כמו בדיקת סכין של שחיטה מפגימות שאינם מורגשים ע"י בדיקת אדם, או לבדיקת תולעים ע"י מקראסקוף, או לבדיקת ריבוע התפילין ע"י מכשירין מדוייקים יותר מראית אדם, הדבר פשוט דאין עניניהם דומים כלל לענינינו, דהתם גדר האיטור או החיוב שצוותה תורה הוא מה שנראה לאדם, וכל מה שאינו נראה לעין אדם אינו בכלל האיטור, דאף אם אנו רואים תולעים במיקראסקוף הדבר היתר גמור, וכן חסרון קל בריבוע התפילין הנראה רק ע"י כלי מדידה מדוייקים לא הוי חסרון ריבוע מאחר ולמראה עיני אדם הוי מרובע, משא"כ לענין טעויות בחסר ויתר הרי הדבר תלוי במציאות, דאם חסר או יתר אות א' בתפילין הרי במציאות אינם תפילין וכו'". עכ"ל. והרי כתב דברים ברורים "וכל מה שאינו נראה לעין אדם אינו בכלל האיטור" וזה כולל בין מה שיסאר לעולם אינו נראה לעין ומה שלעת עתה אינו נראה לעין אבל בעוד שבועיים או חודש ימים יהא נראה לעין דרק כאשר יהא נראה לעין יחול עליו איטור התורה. והוא פשוט וברור.

ושוב ראיתי שכתב עוד פעם בנוגע להוראה זו באותו חלק סי' קכ"ב וז"ל "דכל מה שאין רואים בעין רק ע"י כלי זכוכית מגדלת אין מתחשבין בו בין להקל בין להחמיר וכו'". עכ"ל. ועוד שלישיית כתב בזה באותו חלק בסי' קכ"ה אות ב' וז"ל "דלא חייבה תורה על תולעים וכיוצא בו אלא מה שנראה לעין האדם דאל"כ אין לך דבר בעולם שלא נראו כע"ה קטנים ע"י זכוכית המגדיל לראות וכו' וכודאי מה שאין עין אדם אפילו הכי חדה וחרטא יכולה לראות כלל כזה בודאי אין צריך לבדוק כלל, וככר כתבתי בעניי כזה בכמה מקומות" עכ"ל.

והלום ראיתי עדות נאמנה בשם הגאון ר' שלמה זלמן אוירבאך שליט"א שגם הוא אמר "שהתורה לא אסרה הולעת שהיא קטנה עד שאין עינו של אדם בעל ראייה הכי טובה יכולה לגלותה" עכ"ל. ע' חוברת "הליכות שדה" גליון נ"א שמביא עדות זו בתוך בירור חשוב ומוכיח שם שרוב גדולי האחרונים ס"ל דאין להתחשב במה שאין העין רואה ומפלפל בטוב טעם בדברי הפוסקים בזה. ואין שום חילוק בין ישאר לעולם קטן או שיתגדל לאחר זמן. דעיקר יסוד הדבר הוא ידיעת איטור התלויה על סכשיר מיוחד כמו מייקרוסקוף אינו ידיעה בגדרי התורה דאל"כ היינו מחוייבים להבחין כל מה שאנו אוכלים לראות אם יש עליו דבר איטור שיתגדל אחר זמן להיות דבר הנזכר. ובעצם יש כמה ביצי תולעים שאינם ניכרים לעין הנמצאים על עלי ירקות ולא היה אפשר לחיות אם היינו מחוייבים לכרר כל עלה ועלה לדברים שאינם ניכרים כלל כעת.

ובנוגע להראיה שהביאו הפוסקים דאין להתחשב במה שאין העין רואה והביאו ראייה ממה שאנו בלעים אויר הגם שהוא מלא מייקרובין אל יחשוב האדם שמייקרובין (שאוותו דנו כמה מהפוסקים שזכרתי בתשובתי) אין בהם ממשות כלל דהוא טעות במציאות כאשר חקרתי הדבר דהם ודאי ממשות קטן ביותר, ואי לאו הכי לא היה ניכר גם ע"י מייקרוסקוף. [אולם לאומת תולעים שמתרבים מביצים כדרך שאר נבראים, מינים אלו מתרבים ע"י שהגוף מחחלק לשתיים]. וע' מה שדן בנוגע למייקרובין בנביאי אמת להרהג"א קליין אכד"ק נירנבערג יע"א סי' א'. אולם שמעתי להעיר על ראייה זו דלכאורה נבראים אלו אינם בכלל שרצי הארץ, שרצי העוף או שרצי המים, ולכן פשוט דאין עליהם איטור. דשרצי העוף עוברים עליו ר' לאוין וה' מהם משום שרץ הארץ ע' מכות (ט"ז:): ובפרש"י שם, והיינו משום שעוף אינו פורח תמיד ולכן הוא בכלל שרצי הארץ וניתוסף עליו עוד לאו מיוחד בהיותו שרץ הפורה. אבל לא מצאנו איטור לשרץ העוף שאינו בכלל שרץ הארץ כמו בנד"ד. ומייקרובין אלו לכאורה אינם נחים על הארץ בהיותם קלים מהאוויר וא"כ מהיכי תיתי יחול עליהם איטור שרצים וע' דברינו לעיל אות כ"ז ד"ה אולם וכו' דנוגע לדברנו אלו.

ל"ט) משקפיים וזכוכית מגדלת בדרך כלל "מקילה הראיה" ולא "מאפשרת ראייה". ועוד ראיתי להזכיר דבר אמת והוא שחושבים ששימוש בזכוכית המגדלת היא לגלות דברים שאינם נראים כלל לעין. ואין הדבר כן דבדרך כלל זכוכית המגדלת אינה בכדי לגלות דברים שא"א לראותם בעין האדם, דאינה אלא כלי עזר להקל הראיה ולראות יותר בנקל ויותר פרטים מהדבר. ורק מייקרוסקופ הוא תמיד לגלות דברים שאין אדם רואה אותם כלל וכלל מחמת דקותם כגון שהגם שהם חומר ממשי מ"מ הוא כ"כ דק מן הדק עד שא"א לראותו בלי עזר מכשיר כזה.

וכזה מוצאים בתשו' שאילת יעב"ץ ח"ב סי' קכ"ד וז"ל "והמין השני (שמוצאים בתוך אורז) הוא הכנימה (שקורין מילבין בל"א) וזה ג"כ ישנו בבדיקה ע"י חומום וראות העין יפה ומבוקי נמי בשמשא או ע"י זכוכית מגדיל מראית הבריות הקטנות, ואם נמצאו בו בודאי נאטר כולו ואין תקון לאכלו וכו' עכ"ל. הרי שבצעמו כתב דמילבין אפשר לראותם בעין האדם וכמו שאנו יודעים ובכל זאת הזכוכית המגדלת הוי עזר גדול לזהותם וכידוע לנו היטיב. ומסתברא דמזה דיבר בתשו' מהרש"ם ח"ג סי' שנ"ז כשנשאל על אודות תנ"ך נדפס כולו בפורמט קטן ביותר בכדי שיוכל לשאתו עמו כל שעה ויש לו זכוכית מגדלת [והגם דכתב מייקרוסקופ הוא כלי גדול וא"א שיהא עמו כל שעה] שע"י קורא האדם הוא. ומסתפק שם אם מותר לו ליכנס לבהכ"ס עם ספר קטן זה. ולהנ"ל נראה דמיירי שהזכוכית המגדלת מגדיל האותיות ועוזרת לו לראותם בקל ולא שלא רואים כלום בלי הזכוכית המגדלת.

ומזה מיירי הספר מאורי אור שכתב בנוגע לתולעים שכחומץ והובא בדרכ"ת שם ס"ק מ"ה "שהם קטנים מאוד עד שאין נראין רק בכלי הכטה" ואעפ"כ אסורים. וכן הובאו בשמו בדרכ"ת אות נ"ט דיש מילבין בקמח שנראין רק ע"י זכוכית המגדלת ואעפ"כ אסורים. ופשוט שכוונתו שמשקפת מקלת מאוד בראייתם אבל לא דא"א כלל לראותם לפני כן. ותרע דהא שאר פוסקים כתבו דע"י החזקת החומץ נגד השמש אפשר להכירם. [ע"ש בדרכ"ת בשם ספר הברית (שהוא המקור ראשון לתולעים שכחומץ) שכתב "שיש לדעת דכל חומץ וכו' מלא תולעים קטנים ודקים מאוד אשר יתנועעו וירוצו אנה ואנה כדגי הים ורואין אותם נגד השמש על שפת הצנצנת גם בלתי הכלי זכוכית המגדל הראות כי כן הוא בטבע כל חומץ" עכ"ל]. וכן כוונתו בנוגע למילבין דמילבין ידועים לנו היטיב וע"י נפה של 75 משי לא יעברו אפילו ביצי המילבין אבל קמח יעבור. 75 משי = 75 X 75 נקבים לאינטש, נמצא שכל נקב הוא כשליש ממ. דיש 25 ממ. באינטש. ולמעשה אם מסתכלים על הנפה יכולים לראות הנקבים וכ"ש שהביצים והמילבין הצעירות שהם גדולים מהנקבים יכולים לראותם בעין האדם. וביותר הם ניכרים ע"י ריחושם ע' עירובין (כח.) רש"י ד"ה צרעה וכו' וז"ל "שרץ לשון שרץ [כוונתו שהוא רץ] דבר שהוא גר בארץ ואינו נראה אלא ע"י שירוצו וריחושו מחמת קוטנו" עכ"ל.

וכן הוא בכל חלושי הראיה שמשקפיים או זכוכית המגדלת עוזר להם לראות כראית אדם בינוני ולפעמים לא היו רואים כלל בלי העזר וברוב פעמים היו רואים אבל לא בהבהירות הנרצה. ופשוט דכן הוא טעם הח"ס שיעץ לתלמידיו לברר כל העלים ע"י שפעקטיף ע' מנהגי הח"ס פ"י אות ח"י והבאתיו להלן אות מ' ס"ק ה'. ומי שדגיל בשימוש זכוכית המגדלת יודע שרוב דברים שמוצאים בקל ע"י הזזה"ג יכולים כ"כ לראותם גם בלי הזזה"ג ורק שיותר קשה למצא אותם. הלום ראיתי שכבר העיר בזה הגאון בעל שבט הלוי בח"ז סי' קכ"ה אות כ' וז"ל "אבל לבדוק להחמיר ע"י זכוכית כזה באורז וכיו"ב כדי להרגיש במה שצריך להרגיש אלא שלפעמים העין קצר הראות ועין חדה יכולה לראות כזה ועין בינוני מרגיש רק ע"י זכוכית כזה אין זה בדיקה להקל אלא להחמיר במה שצריך להחמיר דהיינו מילבין של אורז וכיו"ב וכו' עכ"ל.

העולה מכל זה דתולעת זו שאנו דנים עליה מותרת בלי שום צל ספק. דלפני שנאכלת ע"י השרימף אין עין האדם מכירה ולא חל עליה שום איסור. וגם אינה בכלל יוצא מן הטמא דהיינו הביצים שממנם נוצרה דהביצים והזחלים היוצאים מהם כאינם נמצאים בעולם דמי מחמת קוטנם. ואחרי שנבלעו בהשרימף ועוברים ממנו לדג טהור אין שום רגע של ראית פני האויר. ובלאו זה הלא התולעת במקום רביתיה דצריכה לעבור מגוף לגוף בכדי להמשיך חייה וכל כזה לא יחול עליו שם שרץ השורץ. כנלע"ד בע"ה.

[ח]

אם יש לחשוש דראיתנו נחלשה והנראה לנו רק במשקפת היה נראה לעין בשעת מתן תורה

(מ) והנה נשלח לי מכתב מהרב הגאון בעל מועדים וזמנים שליט"א שבו כותב וז"ל "אבל עיקר הדין נראה שאם א"א לראותם אלא במשקפת וישארו כן אין חוששין, אבל אם לא נראים אלא במשקפת עכשיו אבל אח"כ יהיו נראים באיסורא קיימי גם עכשיו ונקרא פירש ואסורים וע' בחז"א יו"ד סי' י"ד ס"ק ח' ובמכתבים שמה שקיבל דעת המדענים שזהו פירש וע' בספר זכרון שאול ח"א בענין נקודות שחורות שמצוי בתפוזים שלדבריו הם ביצי שרצים ואסורים וצריכים להזהיר ע"ז דכשנוקטין בתפוז נדבקים ביד והם פירש ע"ש. ומצד אחר לא תלוי גם בראית שלנו היום שנתקלקלה מאוד, שכזמנם ראו עד ט"ז מיל (בכורות נד:) וכבר העיר הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל דאף שאצלנו כוכבים לא נראים אחרי ג' רביע מיל אנו תולים שאז ראו, וגם כאן יש לחשוש שאפילו נקודות שלא נראה לנו היום בעין אלא במשקפת נקרא בעצם נראה לעין, רק מסיבות העשן וכדומה האויר וכן כח הראיה אינו ככחו אז, ואולי הח"ס בדיקן במשקפת שראייה שלנו היום לא קובע נראה לעין. ולכן טוב עשה לעורר בזה, וכידוע באה"ק בקרפיונים מצוי תולעים עם נקודות שחורות ובודקים אותם ואוכלים רק בהכשר, וטיב הדגים שכת"ר מעורר בו והמציאות לא נתברר לי במכתבו כדי צורך, וה' יחזקהו ויאמצהו לעמוד על המשמר שלא נכשל ח"ו במאכלות אסורות" עכ"ל. ובמחכ"ג כל דבריו תמוהים מאוד כאשר אבאר.

[א] תחלת כל דבר כבר כתבנו דיסוד האחרונים הוא שאין חובה להשתמש במשקפת וכמו שכתב הגאון בעל אג"מ זצ"ל שכל הדורות שלא השתמשו בו ודאי לא אכלו מאכלות אסורות מדברים שאנו מגלים היום ע"י המכשיר הזה וע"כ דיני התורה לא מחייבים כירור ע"י מכשיר זה. וא"כ אין שום מקום לחלק בין דברים שלעולם לא יבאו לידי הכרת העין לדברים שאחר זמן יתגדלו ויבאו לידי הכרת העין ואז יחול עליהם איסור תורה. ובשניהם כל זמן שאין העין רואה אותם אין גורם לאוסרם באשר אין התורה מחייבת שימשם אדם עם מכשיר כזה.

וז"ל האג"מ חיו"ד ח"ב סי' קמ"ו ר"ה ומה שכתר"ה וכו' "שמותרין לאכול כל דברים שנתחמצו אף שידוע שמתחמצים ע"י תולעים שרואים אותם במיקרוסקופ מפני שהתורה לא אסרה אלא תולעים ושקצים ורמשים שנראו לעינים כדשמע מפי זקנו הגאון ר' שמחה זעליג זצ"ל אשר כן אמר הגאון ר' חיים הלוי מבריסק זצ"ל, ובעצם לא היה צריך להביא מדברים שנתחמצו דהא כל האויר מלא כמה אלפים ואולי מליונים מהם ובהכרח שאינם בכלל השקצים ורמשים שנאסרו בתורה. וכן דומה למה שזקנו הגרש"ז זצ"ל אמר שאין להתחשב במראות דמים עם מיקרוסקופ, וכן לא ברבוע של תפילין ופגימת סכין לשחיטה וכדומה, שג"כ הוא דין ברור ופשוט שאין להסתפק כלל ואף אנחנו קטני קטנים ידענו לדבר פשוט שא"צ לפנים כי לא הוזכר בגמ' וכל הדורות הכשרים הגאונים והצדיקים לא השתמשו במיקרוסקופ, וברור שהם קיימו כל התורה ולא נכשלו בשום דבר אף באונס" עכ"ל. וע' גם בלשון הגאון בעל שכת הלוי שליט"א שהעתיקתי באות ל"ז.

[ב] מה שהביא מהחז"א שכותב ביו"ד סי' י"ד ס"ק ח' שנתברר שתולעים הקרפיונים באים מזוג תולעים שנופלים לתוך הכריכה ופרים ורכים כמהירות נסלאה ומהנולדים נדבקים על עור הדג, וא"כ הם שרצי המים ומיד שנפרשים מהכריכה נאסרים. ורצה להוכיח מזה דס"ל להחז"א דדבר שא"א לראות בעין האדם אבל אח"כ יתגדל להיות בר ראייה אותו דבר אסור גם בהיותו למטה מראית האדם. ואני תמה תמה אקרא היכן ראה בדברי החז"א שביצי תולעים אלו והשרץ היוצא מהם הם כ"כ קטנים עד שאין העין שולט בהם. ועוד דגם אילו היה אמת כדבריו מי יימר שנדבק השרץ בהדג בהיותו עדיין כ"כ קטן. דאם נתגדל בהמים לבר היכר ראייה הלא אז הוא נעשה שרץ המים ופשוט דלא יחשב כרכיטיהו דהדג ויחול עליו איסור מיד כשמוציאים אותו מהכריכה. ובאמת תולעת זו היא בגודל יותר מל צמ. ורק בהיותו קטן עגול ושקוף קשה לראותו אם אין האדם רגיל בראיתו. ומי שרגיל בהם רואה אותם בקל. ואיך שיהיה אין אפילו כדמות ראייה מדברי החז"א הללו לדבר התמוה הנזכר.

[ג] מה שהזכיר מהנקודות שעל התפוזים שנקראים כאנגלית (scale) והם בעצם תולעת נקבה עם ביצים. וגב התולעת רואים בחוש שהוא הוא הדבר השחור שרואים על התפוז והרי הוא דבר הניכר לעין. ולפי הבנתו שליט"א שזה רק ביצי תולעים לבד וגם שהם כ"כ קטנים עד שא"א לראותם למה אסרם החז"א, הלא ביצים אלו לעולם לא יתגדלו להיות יותר גדולים ממה שהם כעת וא"כ ישארו לעולם תחת ראית אדם. ואי משום התולעת שיצא מהביצה שיתגדל להיות ניכר לעין, הוא עוד יותר תמוה להחשיב ביצה שישאר לעולם קטן ביותר כאילו רואים אותה. וגם מה יענה לביצי כינה. והאמת שדבר זה הוא ניכר לעין כאשר רואים גב התולעת כאשר רואים דבר זה על התפוז. וא"א להאריך כאן בביאור תליעה נפלאה זו שהוא תולעת כמו חילזון שעד שכא לתפוז יש לו ו' רגלים ואחר שכא למקום שישאר שם תמיד מתיבשים ונופלים ממנו רגליו ונשאר רק עיקר הגוף והראש ומטלת מאות ביצים בהיותו דבוק לקליפת התפוז.

[ד] מה שהביא מההיא דסוף בכורות (נד:) לא זכיתי להכין כוונתו מתרי טעמי. חדא, דאם כדבריו שמגמ' זו נלמד שאולי אנו חלושי הראות ומה שלעינינו הוי דבר שאינו ניכר בזמן מתן תורה היה באמת ניכר ולכן עלינו לנקוט דהוא אסור. א"כ איך זה מתאים עם מה שכתב בריש דבריו שמסכים שדבר שאינו ניכר לעין וישאר כ"כ קטן ולא יתגדל דאין בו איסור. וכתב כן אפילו על תולעים שנתבררו שנמצאים על עלה איזה ירק וכדומה דאעפ"כ מותר לאכול ירק זה בהיותו והתולעת או ביצי התולעת אינו ניכר לעין. הא מי יזמר לן דאינו ניכר לעין, אולי בזמן חז"ל היו יכולים להכיר דבר זה וצ"ע.

ועוד דלדבריו הפסקה כל שהוא באות שבס"ת יהא אסור גם אם אינו ניכר אלא ע"י זכויות מגדלת והוא להיפך מהוראה הדובב מישרים סי' א' ומנהג כל ישראל שמכשרים אם לפי דאות העין אין שם הפסקה. ועוד למה לא מחייבים אשה לברר ההפסק טהרה שלה ע"י משקפת הלא היא בחזקת רואה דם והיכן העדות שנפסק המעיין אולי נמצא טיפת דם שבזמן מתן תורה ובזמן חז"ל היה ניכר לעין. ומדלא נתחייבנו בזה מוכח דאין שום חשש שאנו לא רואים דבר שאז היה נראה.

ובאמת כל הראיה מההיא דבכורות ליתא בנוגע לראית דברים קטנים. דאח"ג שבזמן חז"ל היה להם כוח ראייה נפלאה לראות ממרחק של ט"ז מיל כבש העומד על הר אחרת. מ"מ אין מזה שום הכרח כלל שכ"כ היו יכולים לראות דברים קטנים ביותר, דשני כוחות נפרדות הן ואין שום קשר בין אחד לחבירו. ודברתי עם מומחה לראית העין שאמר דלפעמים כח ראייה רחוקה כ"כ היא סיבה של אי ראית דברים קטנים. ובאמת ממה שהחשיבו תולעים כנעשים מהעיטוש ולא מביצי תולעים וכן ממה שהחשיבו כינים כאינם פרים ורבים מבואר שהיה להם אותי ראייה כמו שיש לנו בנוגע לראית דברים קטנים. וביצים שהם תת וריאה עבורנו היו כ"כ הת ראייה עבורם.

ולבד מהנ"ל ישנן באמת סתירות חמורות לגמ' הנ"ל דבכורות. חדא, ע' תוספתא הובא בחגיגה (כ:) "הרי שהיו חמריו ופועליו (שהיו עמי הארץ) טעובין טהרות (כגון יין בחביות של חרס ואין כלי חרס נטמא אלא מתוכו) אע"פ שהפליג מהן יותר ממיל טהרותיו טהורות (ואין חוששין שמא נגעו בהן מתוכן דכיון דלא הודיען שהוא מפליג כל שעחא סברי השתא אתי)". ומבואר דעד מיל אדם רואה ומשמר ויותר מזה אינו יכול לראות ויש לו לחשוש אולי פתחו ונגעו אי לאו דמסתפי דיבא כל רגע. שנית, רש"י יבמות (קכ:) ד"ה מן הארכובה וכו' כתב שנוגע למי שנפל לים ולא ראינו שעלה דאשתו אסורה וז"ל "חיישינן שמא יצא מן המים ועלה ברחוק פרסה או יותר ולא ראוהו" עכ"ל. הרי לן דמה שנעשה ברחוק ד' מיל דהוי פרסה א"א לראותו. ואם א"א לראות אדם ק"ו שא"א לראות כבשים שהם כשליש גובה אדם. ועוד שלישי, ע' מד"ר פ' וירא על קרא "הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה כמות הילד" שילפינן ממקראות שהיינו שנתרחקה אלפים אמה שהוא כשיעור מיל ונתקיים בזה ו"אל אראה". וע' ספר מדות ושיעורי תורה פ"ו אות ד' שצ"יין לס' פסקי תשובה סי' קס"ו שהעיר מכמה מקומות בחז"ל, ומכללן מקומות הנ"ל.

וחנני להציע בדרך אפשר דההיא דבכורות שאני מסתם ראייה ממרחק. דידוע דדבר לכן נראה היטיב ע"ג רקע עמוק כמו שרואים היטיב נקודה לבנה דקה מן הדקה ע"ג בגד שחור ואנו רואים הנר של אורון (שאינו נר גדול כלל) כשהוא טס במרחק של כמה מיטרים ממעמדינו על הקרקע בהיות הנר הוא דבר לכן מזהיר על רקע שחור, דהיינו שחרות

הלילה. ולכן רועה שמסתכל לראות צאן שצמרן לבן [ע' משנה דנגעים פ"א משנה א' דלובן צמר הוא יותר מלובן סיד וק"ו מלובן ביצה, איכרא בשבועות (ו):] מבואר דזהו בצמרו של כבש בן יום אחד דרק כעת יצא לאויר העולם. אולם מ"מ בזמן חז"ל שהאויר היה נקי מסתמא היה להן הרבה יותר לובן ממה שיש להם היום] על פני הר ממול שצבעו ירוק עמוק הוא, ודבר לבן נראית היטב [ולכן מזהיר קצת בזריחת השמש] על רקע עמוק וזה אפשר לראות ממרחק גדול. ואינו דומה לראית אנשים וחפצים ממרחק דאפשר לראותם רק עד מיל ולא יותר. ויתישבו כל המוקרות הנ"ל שלא יסתרו גמ' דבכורות. וכמה מדוייק לפ"ז לשון הגמ' "קיים להו לרבנן דט"ז מיל קא שלטא עינא דרועה" דמשמע דלא כל אחד ולא בכל מצב רואים כזה ורק רועה שהמטפל בצאן הוא שרואה אותם ממרחק כזה.

וידוע דדבר לבן מזהיר רואים ממרחק גדול ע' גמ' דר"ה (כג:): בנוגע למדורות אש שהיו מדליקין ברוחב א"י דכל ר"ח להודיע לאנשי הגולה שנתקדשה החודש, וע"ז איתא בגמ' "תנא כל אחד ואחד נוטל אבוקה בידו ועולה לראש גגו וכו' א"ר יוחנן בין כל אחת ואחת שמונה פרסאות (ל"ב מיל) כמה הוי להו תלתין ותרתיין". הרי לן דדבר לבן מזהיר ע"ג קרע שחור נראית במרחק גדול מאוד של ל"ב מיל. והוא פעמיים כהמרחק הנזכר שם בבכורות ופשוט שהוא מפני שהוא אש גדולה שנראית כלילה למרחק גדול. ובנר"ד שהוא דבר קטן ואין לו זהירות ממשית וכמוכן, אכ"ז רואים אותו במרחק גדול. ואם נכונים דברינו אין מקור להנחה שכזמן חז"ל ראייתם היתה מעולה מראיתנו היום.

ושוב הסתכלתי בפ"י התפארת ישראל על המשנה הנ"ל וראיתי שכתוך דבריו הרגיש בתמיה זו דאיך ראו במרחק כ"כ גדול וכתב בס"ק י' "דעד הכא שלטה עין הרועה כשהוא עומד באמצע הט"ז יוכל להשגיח לכאן ולכאן בארץ מישור" עכ"ל. ולמדתי מדבריו תרתי. חדא, דאופן המדידה היא דמחשיבים הרועה כאילו עומד באמצע שיעור זה וחמש צאן מכאן וחמש מכאן ובידו להשגיח על שני הקיבוצים, ומצטרפים גם כאשר הרועה בקצה השיעור יחד עם חמש מהם ואינו רואה החמש השניים (וכדמוכח מהמשנה שם) מאחר דלמעשה קירבת הצאן הוא כזה דאפשר לרועה להשגיח על שניהם יחד ע"י עמידתו באמצע. וע' בגמ' שם דמקור הצירוף הוא מקרא "עיד תעבורנא הצאן על ידי מונה (ירמיה לג) וקיים להו לרבנן דשיתסר מיל קא שלטא עינא דרועה" פרש"י "כפי שיעור שהבהמה מתרחקת והולכת כשהיא רועה דהיינו ט"ז מילין" ולפ"ז נכונים מאוד דברי התפ"י דמי ייסר דהצאן רואה ממרחק של ט"ז מיל הלא הוא רועה אותם במרחק כזה ע"י עמידתו באמצע. ולראות צאן ממרחק של ח' מיל אינו דבר תמוה כלל ואחשוב שגם אני ראיתי צאן במרחק כזה פה באנגליה הגם שהאויר אינו צלול כלל וצמר הצאן הוא עפור לא לבן.

ועוד נקודה מבואר מדברי התפ"י והוא שהאדם והצאן עומדים בארץ מישור. והנה העומד על ארץ מישור ואין שום דבר על הארץ לכד מהצאן כודאי יראה אותם גם היום עד למרחק גדול מאוד. והוא פשוט כאשר רואה צללית הדבר (silhouette) נגד לבנות הרקיע והגם שלא יראה פני הדבר עד לידי הכרה מ"מ עצם הדבר יראה, וככש העומד על ארץ מישור יראה אותה ויכול להשגיח עליה מזאב וכדומה עד למרחק גדול. אולם האמת הוא דכבש ודברים קטנים כמותו מתעלמים מראית העין מחמת שיפוע כדור הארץ אחר ה' מיל בערך דאחר זה יהיו תחת האופק וגם בכלי חוזי כוכבים (משקפת) לא יראם. ולפ"ז על ארץ מישור ממש לא יראה הצאן כשהם רחוקים ממנו ח' מיל וע"ע על התפ"י. וצ"ל דהרועה עומד ע"ג הר גדול או מגדול ושומר צאנו משם ומיד שעומדים על מקום גבוה רואים עד למרחק גדול מאוד.

העולה מכל הקיבוץ דבין אם נפרש שהצאן רועים על פני הר בין נפרש שעומדים בארץ שהוא כמו מישור יש דרכים להבין איך שרועה יכול לראותם ולהשגיח עליהם במרחק של ט"ז מיל ואין לנו שום הוכחה דראית העין בזמן חז"ל היתה אחרת מראית העין כהיום ובפרט דהזכרנו ג' הוכחות דראיה סתמית של אדם בזמן חז"ל היה רק עד למרחק של מיל [וראיה קרובה בגדר פגיעה הוי רק במרחק של ריס שהוא רס"ו אמה וכמבואר בכ"מ (לג.)] בנוגע למצות הקם תקם עמו דנחשב כרואה החמור כדרך פגיעה אם הוא דתוך רס"ו מיל. וכה"ג הביא הש"ך יו"ד סי' רמ"ד ס"ק ה' בשם הסמ"ק בנוגע למצות קימה לרבו מובהק או לאביו דהוי כמלא עיניו באופן של ראייה של פגיעה].

[ח] מה שכתב ע"ד ההנהגה הכתובה במנהגי הח"ס פרק י' אות ח"י וז"ל "למרור לקח בכל שנה ושנה לכל בני ביתו חזרת שקורין "סאלאט" בין לברכה בין לכריכה, ואיזו בחורים היו מופקדים לברור הסאלאט ע"י כלי ראייה שקורין "שפעקטיף" והנשאר מן הסאלאט מסדר ליל שני בשלו לו ביום שני של פסח (כנראה החמיר על עצמו לעשות כעצת הפלתי סי' פ"ד ס"ק י"ט לאכול סאלאט רק מבושל לכד מלמדות מרור שמבושל פסול בו. פ.א.פ.) משום שיורי מצוה" עכ"ל חלמידיו. וכתב ד"אולי הח"ס בדקו במשקפת שראייה שלנו היום לא קובע נראה לעין" עכ"ל ורצה להסתמך מזה שיש לחשוש דמה שניכר לנו רק במשקפת אולי באמת דבר הניכר הוא.

ותמוה ביותר דא"כ איך לא פסק הח"ס כן לכלל ישראל דכל אחד ואחד חייב לבדוק באופן זה והח"ס בעצמו הזהיר הציבור מאוד על בדיקת חזרת בתשובתו או"ח סי' קל"ב והתיר להם לסמוך לכתחילה על ראייה טובה וז"ל "אך רגיל אני לדרוש בשבת הגדול מי שאין לו אנשים מיוחדים מסויימים בעלי יראה הבודקים ומנקים אותו (החטא) מרחש תולעים קטנים הנמצאים מאוד מאוד בימי הפסח ואינם ניכרים לחלושי ראות, ע"כ מי שאין לו כביתו מי שיבדקנו כראוי טוב ליקח התמכא שקורין קרי"ן" עכ"ל הח"ס. הרי דבריו ברורים ומפורשים דמי שיש לו ראייה טובה יכול לסמוך לכתחילה על ראייתו ולהכשיר החזרת. וא"כ איך ניקום אנו ונאמר דדעת הח"ס לדינא הוא שיש לחשוש לתולעים שא"א לראותם בראייה טובה וצריכים לבררם במשקפת. וברור ופשוט דצוה כן לרוב קדושתו וזהירותו מחשש ראוי עברו על תולעת אחת או שתים בהיותם כ"כ קטנים וע"י בדיקה במשקפת ימצאם בנקל וכידוע. וכשם שצוה השאלית יעב"ץ כן בנוגע לאורז והעתקנוהו לעיל אות ל"ט. אחרי כותבי זאת ראיתי שהרה"ג שליט"א כבר כתב כן בספרו מועדים וזמנים ח"ח סי' קכ"ד ושם כתב להציע שהח"ס החמיר כן אך ורק לעצמו. וא"כ עכ"פ במה שנוגע לדינא והוראה לכלל ישראל גם הוא מסכים שאין לעורר חשש כזה ולא מצאנו בכל גדולי הדורות מי שפסק להחמיר מחמת צד כזה.

נמצא שלא הראה שום מקור כלל וכלל לדעת כזו שמה שא"א לראות בעין אדם אבל יתגדל לחיות בר הכרה אחר כך שהוא אסור. ואיך שיהיה יפה עשה שלא הסכים לאסור הדגים שעליהם סובב מכתב חוסר ידיעה, שהאמת הברור הוא שדרני דכוורי מותרים כל זמן שלא פירשו בלי שום פקפוק כלל.

[ט]

סיום וסיכום

(א) אחרי שביררנו בע"ה דתולעים הנמצאים בהיום בדגי הים מותרים אמרתי לכתוב רק הוראות בנוגע לשימוש בחתיכת דג כזה שלא ניכשל בתולעת שפירש כבר וחל עליו איסור.

[א] לפני שמבשלים חתיכות דג או טוחנים אותו יש לרוחצו היטב להסיר כל תולעת שאולי נמצא עליו מבחוץ. והגם דפסקינן כמה שפירש מתוך הדג לעל החתיכה בחוץ אין בו איסור וכדעת רבי שמואל בר נוסרנאי זצ"ל ע' לעיל אות י"ח ודברי הרמ"א סי' פ"ד סע' ט"ו מ"מ מאחר שהחתיכות היו כרוכות בנייר או בשקית פלסטיק יש לחשוש דפירש מהחתיכה לחנייר וכו' ונאסר. והגם דלדעת הראב"ה גם אז ישאר בהתירו דמתיר בתולעי דגים אפילו פרישה לגמרי מ"מ לא סמכינן ע"ז אלא במקום הפסד מרובה ע' אות י"ט. ויש לסמוך על הדחה ואין לחייב המבשלת לעיין ולבדוק החתיכה לראות דבאמת הסירה הכל. וכן מבואר במחבר דסע' ט"ז כשם הטור דסמכינן על הדחת החתיכה להסיר תולעים שיצאו ואולי נאסרו וז"ל "ולא חיישינן שמא פירשו מחיים חוץ לחתיכה (ולדעת המחבר נאסר בזה וכדעת הרשב"א) דמסתמא אותם שפירשו מחיים נפלו כשהדיחו הבשר" עכ"ל. ומבואר דאין חיוב לבדוק בראית העין ויכולין לסמוך על הדחה לחוד.

[ב] יש לכשל חתיכות דגים בתוך מים חמים בכדי להמית התולעים הנמצאים בו ולמנוע בזה שיצאו מהחתיכה לתוך המים ויחול עליהם איסור. טוב ליעץ כן בהיות תולעים נמשכים לחום ואם יתנו הדגים לתוך צוננים ויתחממו לאט לאט על האש זה בעצמו ימשוך התולעים לחוץ ויש חשש שעי"ז יפרשו בחייהם מן הדג ויחול עליהם איסור. משא"כ אם יתנם ברותחים או אפילו בחמין שעדיין רחוק מרתיחה ימותו במהרה. דחום של 60 צל.

ממית תולעים אלו אחרי רגע אחד, ואם החתיכה עבה זה יקח עד לחמש רגעים שיעבור החום בחוץ תוכו ויהרוג גם מה שכאמצעית החתיכה. ועכ"פ לא יהא מספיק זמן עבור התולעת לצאת לפני שיהרג. וע' בשו"ע יו"ד סי' פ"ד סטע' ח' דכבר נזכר בשו"ע ענין זה להמית ברותחין אבל לא נזכר בענין תולעי דגים. והוראה זו הוא בנוגע לדגים שאינם קפואים, דבקפואים כל התולעים מתים דקרירות של 20 צל. ממית כל תולעים שבדג אחר 60 שעות. ודגים קפואים בדרך כלל עבר עליהם הרבה יותר מג' ימים. והרבה קפואם בקרירות עוד יותר עמוקה מ20 צל. ואז מתים יותר מהרה.

והגם דבסע' ח' כשנזכר ענין נתינת פירות שאולי נתלעו לתוך רותחים בכדי להמית התולעים שנתהוו בתלוש (דכבר עבר על הפירות י"ב חודש ובודאי אין בהם תליע ממחובר) כתוב בשו"ע שצריך ליתנם תחילה בצוננים בכדי שיעלו המנוקבים ויזרוק אותם ורק אח"כ יתן השאר ברותחים להמית התולעים שעליהם. אבל אין לסמוך על רותחים לחוד באשר יש לחשוש שאולי הרותחים לא ימיתם מיד ויצאו מהפרי ויהיו אסורים. ולכן חייב ליתנם ראשית כל לצוננים להסיר רוב המתולעים ואח"כ ברותחים שמסתמא ימית רוב הנשארים מיד, ובזה מותר לסמוך שלא פרשו לתוך הרותחים מדהוי בגדר מיעוטה דמיעוטה. ולפ"ז כנד"ד דא"א ליתנם לצוננים דלא יואיל וכמובן יש אולי לחשוש שרותחים לכד לא מתיר.

תשובה לזה מכמה פנים. ראשית כל, לא מצאנו בהדיא שחייבים ליתן דגים לתוך רותחים ורק דאנו מדמין דגים שנתלעו לפירות שנתלעו בתלוש. אמנם מאחר דחז"ל התירו אכילת דגים תלועים וכמבואר מגמ' דרנא דכוורא שריה ע"כ דכדגים אין צורך בצוננים דהא צוננים כמובן לא מהנה כלום בדגים. וכנראה דכל חיוב צוננים הוא בגדר "לא סמכינן אחזקה במקום דאפשר לברורי" ומאחר דאפשר להוציא המנוקבים ע"י צוננים לא רצו שנסמוך שהתולעים ימותו ע"י הרותחים מיד ריש לחשוש דלפעמים לא תמות התולעת מיד. ולכן כאן בדגים דא"א לעשות יותר מהכנסתם לרותחים לא נתחייבנו ביותר מזה. שנית, דאנו יודעים המציאות מחכמי העמים שתולעים אלו שבתוך דגים א"א להם כלל לצאת חיים לתוך רותחים באשר ימותו אחרי דקות אחדות במים רותחים דהוי 100 צל. וברור דימותו בתוך החתיכה כאשר רק יתקרבו לשפת החתיכה היכן שהבשר כבר חם. ועוד שלשית, ע' בפמ"ג בשפ"ד שם ס"ק כ"ד דכתב דהא דנתחייבנו ליתנם לצוננים הוא רק להדעות האוסרות פירשה מתה, ולכן חוששים שהתולעת יתחיל לפרוש ותמות בהרותחים ואעפ"כ תגמר הפרישה בהיות התולעת כבר קצת מבחוץ ויהא לכה"פ פירשה מתה. ומישב בזה הערת הש"ך שם דכמה ראשונים מבואר דאין חיוב ליתנם תחלה בצונן ואח"כ בחמין. ולפ"ז בנדון תולעי דגים דקי"ל פירשה מתה מותרת ע' ש"ך ס"ק מ"ה, פשוט דאין סיבה לחייב צוננים. [ודע דמביאור הגר"א ס"ק ל' מבואר דחיישינן שהתולעת היתה ממש על קצה הפרי ופירשה חי מהפרי לתוך הרותחים. וע' פ"ח ס"ק כ"ט שיש בזה מחלוקת הר"ן והרא"ש. הר"ן ס"ל כדכתב הפמ"ג דאין חשש פירשה חי כלל והרא"ש ס"ל דיש חשש קטן דפירשה חי וכדכתב הגר"א].

[ג] אם מוצאים תולעת בחתיכת דג בשעת אכילה חייבים להסירו משום איסורא דבעל תשקצו וכמבואר ביש"ש פא"ט חולין אות ק"ד והובא להלכה בהט"ז סי' פ"ד סט"ק כ"ג. [אבל משום "שרץ חשוד" לא יחול עליהם איסור גם אם יאכלם אחר שנפרשו לגמרי מהבשר. והגם דלדעת כמה ראשונים פירש מת אסור ע' סי' פ"ד ש"ך ס"ק י"ב שכן דעת הרמב"ם הרי"ף הר"ח והרשב"א, רוב ראשונים חולקים ע"ז (סה"ת המרדכי הסמ"ג הסמ"ק השערי דורא דרא"ש הטור ורבינו ירוחם ועוד) וס"ל דרק בפירוש מחיים אסור ולא אח"כ ועיקר הדין כוותייהו, ובסי' פ"ד סע' ט"ו מבואר דמקילין בשאילתא זו בנוגע לתולעי דגים מאחר ובלאו הכי לדעת הראב"ה ודעימיה אין בהם איסור כלל ע' ש"ך ס"ק מ"ה וכן פירש הפמ"ג בכוננת הש"ך. ולכן כנד"ד אין חשש איסורא דאכילת שרץ גם כנפרש לגמרי]. וע' תשו' שבט הלוי ח"ז סי' קכ"ג אות ג' שהביא מספר מנחת יצחק שעל החינוך מצוה קס"ג אות ח' שיש ג' חילוקים באיסורא דבל תשקצו וז"ל "דכשאנו רואה התולעים כלל מותר לכתחילה תוך הפרי או המים ואם ראה אותן ואוכלן ביחד עם הפרי או המים איכא שיקוץ קצת, וכשהם בעין ואוכל (אפילו במקום שאין איסור שרץ) עובר ככל תשקצו מין התורה ע' שבת (צ:)" עכ"ל.

סיכום ממה שנחברר לעיל בע"ה

- חז"ל קבעו שכל מיני תולעים שימצא בכשר דגים מיניה קרבי ומותרים (אותיות א-ה)
- תולעת הנמצא בכשר הדג או בין עורו לכשרו מותר וכמיעיו או על בשרו אסור (שם)
- אם פוגש באכילתו תולעת המותרת חייב להסירו משום כל תשקצו (אות מ"א ס"ק ג')
- תולעים שמתהוים במים כבורות מותרים ואפילו עלו על דופן הכור מבפנים (אות ו')
- תולעים שמתהוים בקמח שבכלי אסורים דורכס לעלות על דופן הכלי מבפנים (אות ט')
- תולעים שמתהוים בפירות מחוברות אסורים גם אם לא פירשו (אות ז')
- תולעים שמתהוים בפירות תלושות מותרים כ"ז שלא פירשו כלל (שם)
- תולעים שמתהוים בדגים מותרים גם ביצאו ע"ג החתיכה (אותיות י"ג - כ')
- תולעים שמתהוים בגבינה מותרים גם בפירשו מהגבינה לתוך הקערה (שם)
- הוציא בכלי מים תלועים מבאר והתולעת לא עלתה על דופני הכלי מותרים (אות י"ב)
- מים שנתלע בכלי ועירו המים לכלי שני המים מותרים גם בעלתה על דופן הכ"ש (שם)
- מקילין כדעת ראבי"ה דתולעי דגים מותרים גם בפירשו לגמרי בהפסד מרובה (ט"ו-כ)
- כל שלא פירש ממקום חיותו הוי רביתיהו גם בצריך לעבור למקום שני (אות כ"א)
- הזחל שצריך לעבור מהשרימף להדג הוי תמיד "במקום רביתיה" ומותר (אות כ"ב)
- חומץ תלוע שנתערב עם אוכל מותר גם בעלה התולעת ע"ג האוכל (אותיות כ"ב - כ"ו)
- יש דס"ל דאפילו נתיבש החומץ אין זה נחשבת כפרישה ומותר (אותיות כ"ה וכ"ו)
- תולעת שנתהוה בדבר שאין שם "ארץ" עליו אינו אסור לפני פרישה לחוץ (אות כ"ז)
- ספיקת הגמ' "בפירש מתמרה לתמרה" הוי גם בפירש לפני אחר (אותיות כ"ח - כ"ט)
- הספקות אם תולעי דגים אסורים ואם פירש מאחד לשני אסור הוי ס"ס להיתר (אות ל)
- איסורי תורה אינם חלים על מה שאינו ניכר לעין (אותיות ל' - מ')
- דאמרו חז"ל דתולעים מתהוים מעיפוש י"ל דבא מביצה שאינה נראה לעין (לג - לד)
- דאמרו חז"ל דכינה מתהוי מהזיעה י"ל דביצה אינה ניכרת עד שנתרוקנה (אות ל"ה)
- דכתב הרמב"ם דפרעוש נעשה מעפר י"ל דהביצה אינה ניכרת בתוך העפר (אות ל"ו)
- אין חילוק בין ישראל לעולם קטן ביותר או יתגדל אח"ז ויהא ניכר לעין (אות ל"ז)
- הזחל כנד"ר אינו ניכר לעין לפני שנבלע בהשרימף ולכן אינו שרץ המים (אות ל"ט)
- התולעים שעל עור דגי קפיונים ניכרים לעין בלי שום ספק (אות מ' ס"ק ב')
- בכנימות שעל תפוזים רואים גב הנקבה שהיא תולעת כמו חילזון (אות מ' ס"ק ג')
- בזמן חז"ל ראו למרחק גדול ואין מזה שום הוכחה שראו דברים קטנים ביותר (שם ד)
- ה"ס יעץ לתלמידיו לבדוק במשקפת מרוב זהירותו וקדושתו (אות מ' ס"ק ה')
- לרחוץ כל חתיכת דג היטיב לפני הכישול דאולי יש עליו תולעת שפירש (מא ס"ק ב)
- מעלה גדולה לבשל דגים (שלא הקפאו) ברותחים שלא יצאו התולעים (אות מא ס"ק ב')
- אם רואים תולעת בשעת אכילה יש להסירו מטעם בעל תשקצו (אות מ"א ס"ק ג')

אודה לה' בכל לבב שלימדני ועזרני לברר שמעתתא גדולה ומסובכת זו. ואבקש מחילה ממעכ"ג על שהארכתי כ"כ בבירור הדברים אולם ראיתי צורך לברר וללכך הדברים עד היכן שידי מגעת בכדי להעמיד האמת על תילו. ואשמח מאוד לשמוע תגובות והערות על כל חלקי הבירור.

פסח אליהו פאלק

ערב שבת קודש פרשת תצוה שנת תשנ"ב לפ"ק
פה גייטסהעד יצ"ו

מוגה ה' ויקרא תשנ"ב.